

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Bazální asteridy

Petr Bureš

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Asteridy

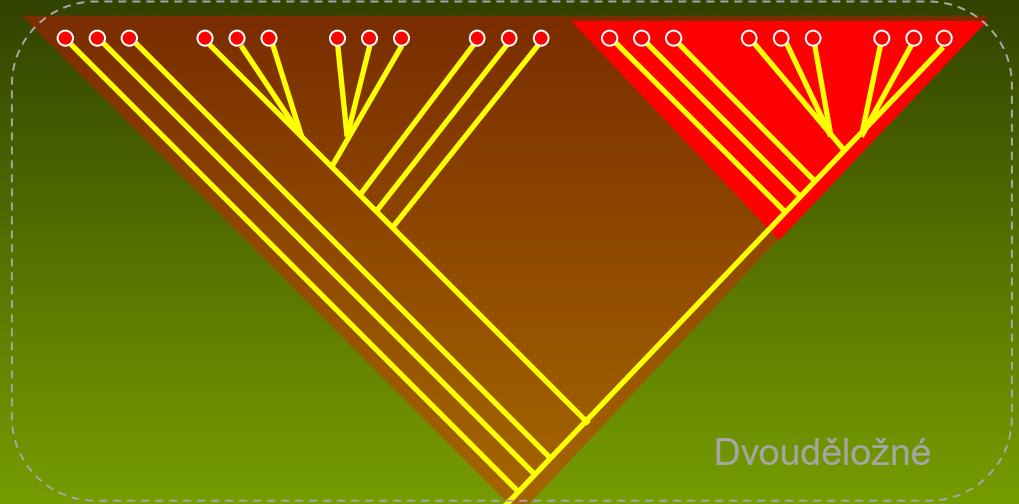

Bazální krytosemenné

Jednoděložné

Bazální dvouděložné

Rosidy

Dvouděložné

Monofyletická linie (clade)

Sesterská k rosidům

Asteridy – 15 řádů

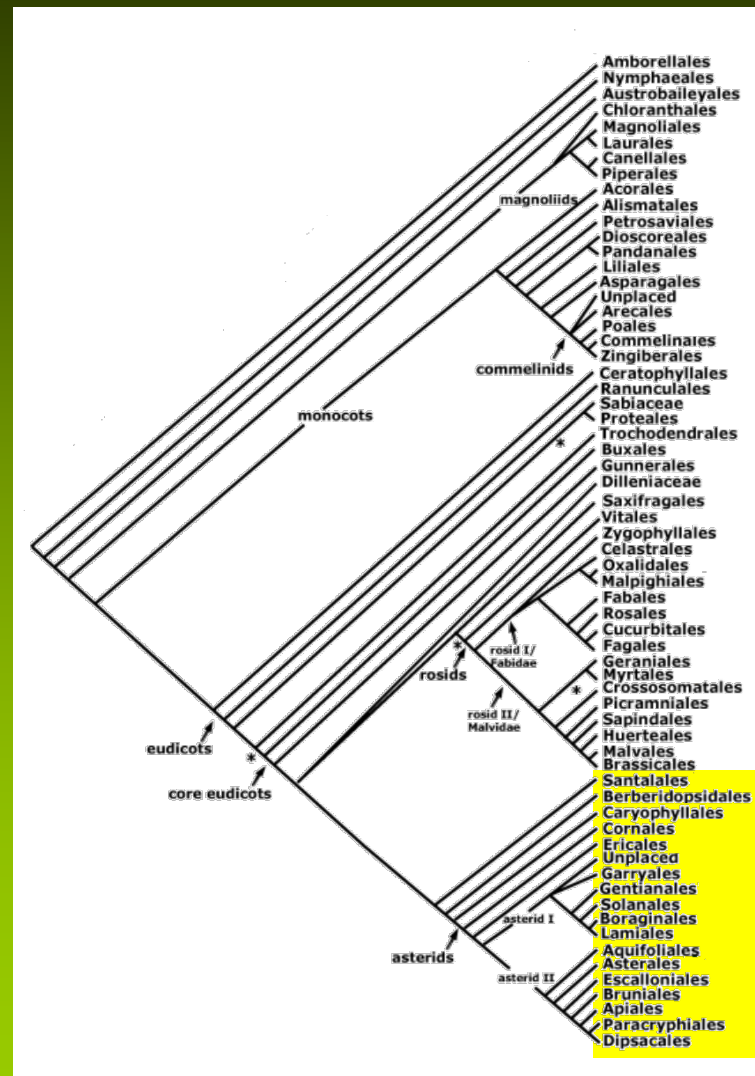
Základní znaky

Tyčinky zpravidla v jediném kruhu
často v počtu 5

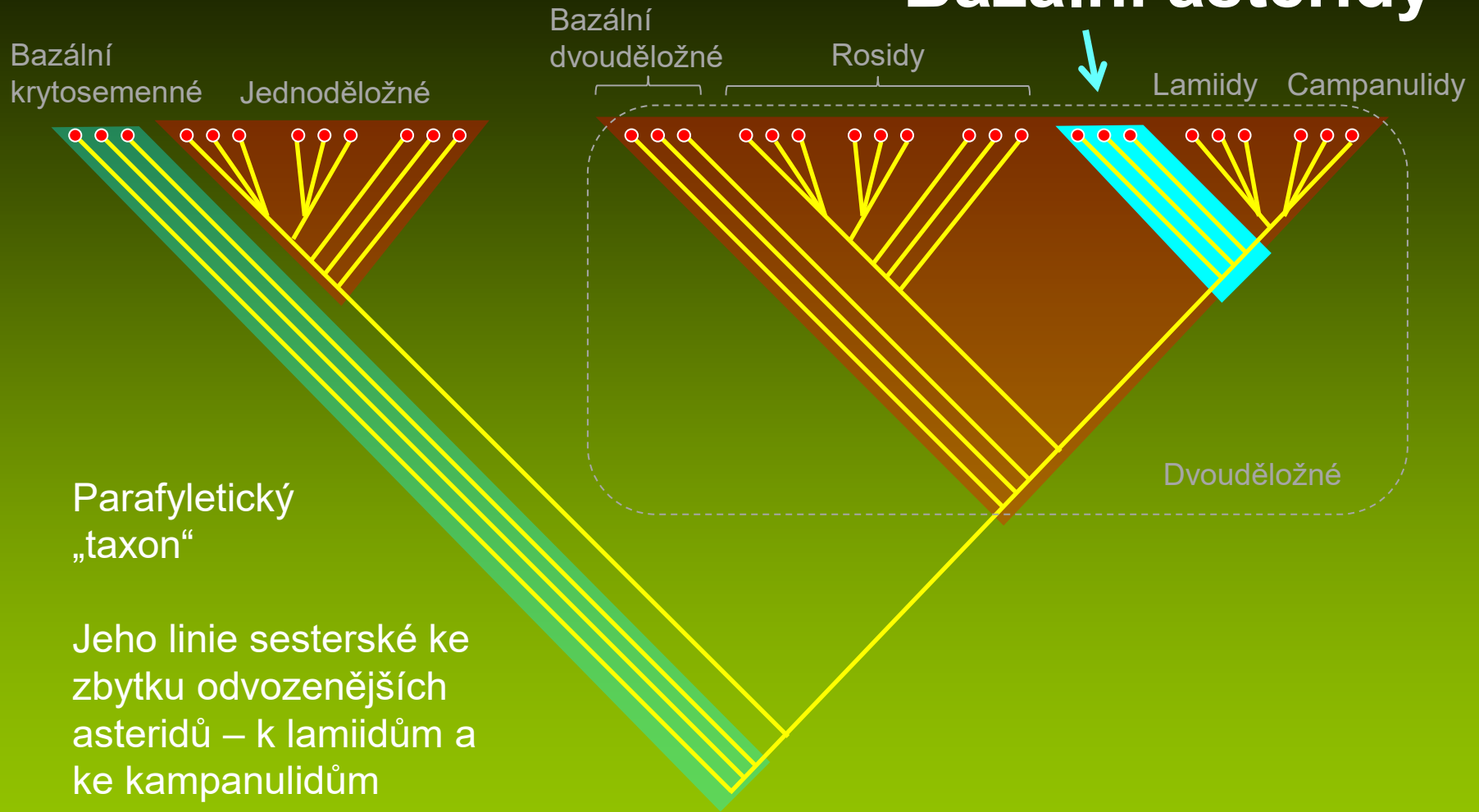
Květní obaly často srostlé

Květy u odvozenějších drobnější s
tendencí shlukovat se do květenství

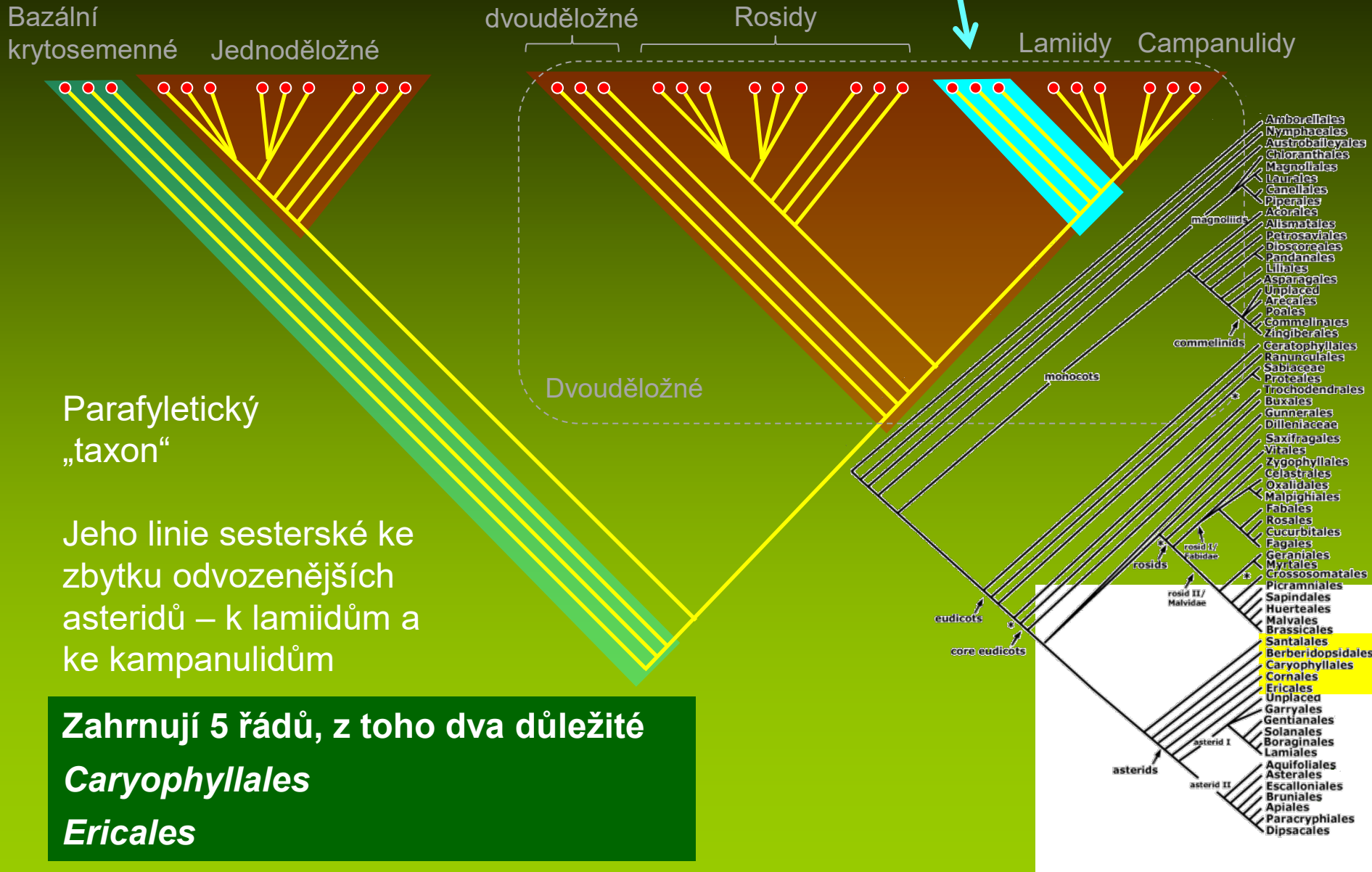
V našich zeměpisných šířkách
většinou nezahrnují stromové typy

Bazální asteridy

Bazální asteridy

1. řád *Caryophyllales*

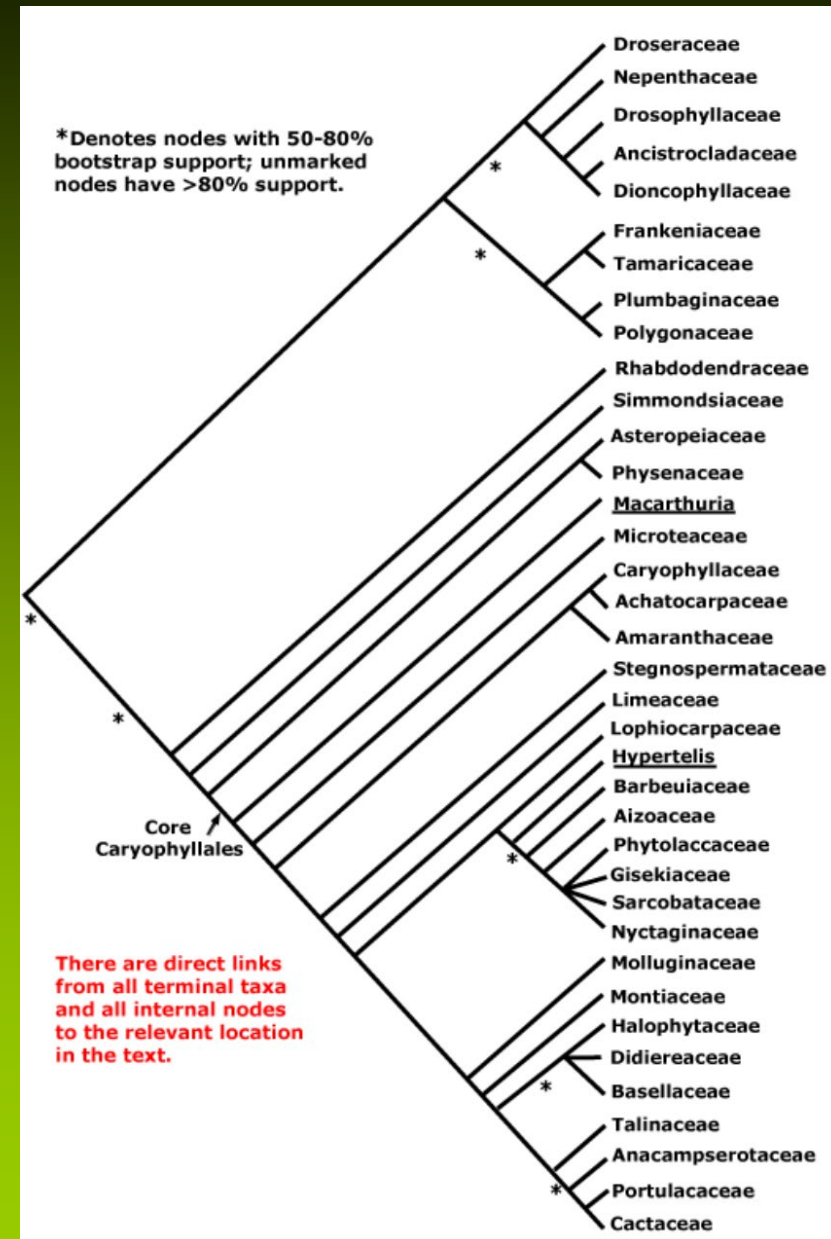
– někdy řazeny vně asteridů do samostatné karyofylidní větve !

zahrnuje 35-37 čeledí, z toho tři významné:

- laskavcovité (*Amaranthaceae* incl. *Chenopodiaceae*)
- hvozdíkovité (*Caryophyllaceae*)
- rdesnovité (*Polygonaceae*)

z dalších čeledí jsem patří ještě:

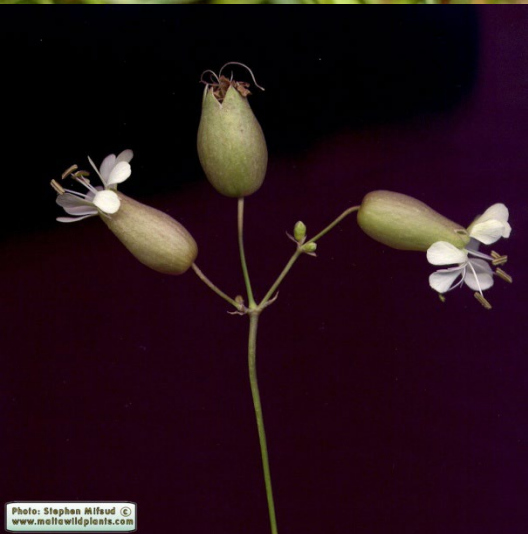
- kaktusy (*Cactaceae*) vyznačující se sukulencí, nebo
- rosnatkovité (*Droseraceae*) vyznačující se masožravostí

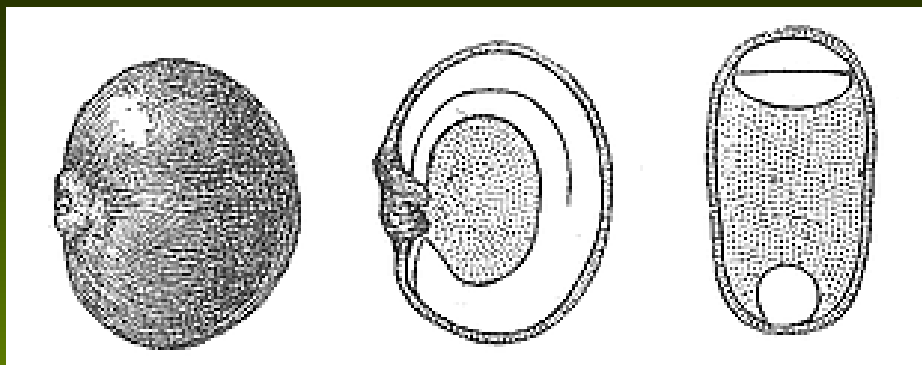
1. řád *Caryophyllales*

vyznačují se

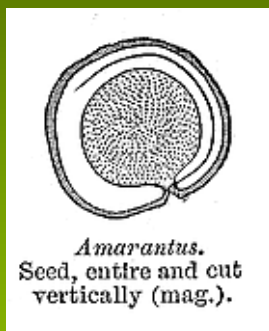
- (1) přechody k volné centrální nebo bazální placentací
- (2) převážně jednoduchými celistvými listy, často vstřícně postavenými
- (3) vrcholičnatými květenstvími (odvozené od vidlanu)
- (4) jako jedny z mála rostlin zřejmě nemají mykorrhizu

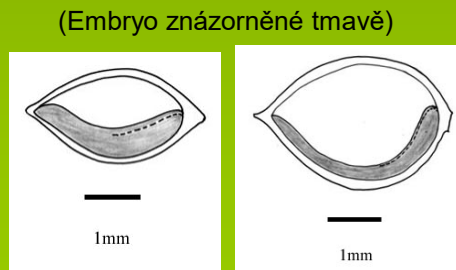
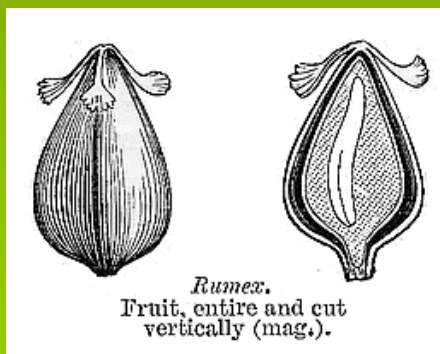
(5) Embryo v semeni často zakřivené po obvodu semene „obchvacuje centrálně ležící endosperm“

Caryophyllaceae

Amaranthaceae

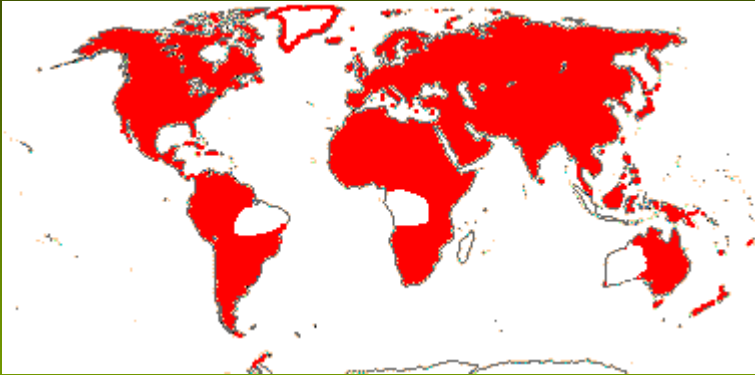
Polygonaceae

Rumex abyssinicus *Polygonum segetum*

Caryophyllaceae – hvozdíkovité

nazývané též silenkovité (*Silenaceae*)

byliny, zřídka keře

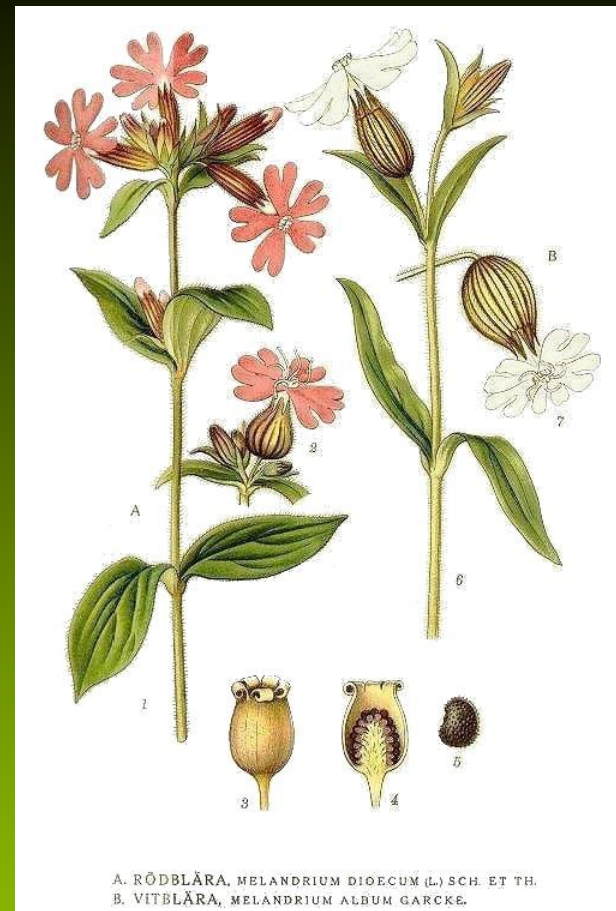
101/2290 kosmopolitní

včetně arktické zóny,
Grónska, Špicberk, Nové Země atd.

těžiště mírné pásmo severní polokoule

u nás 31/115 včetně zavlečených a běžně
pěstovaných

listy
celistvé,
vstřícné,
bez palistů

květy entomogamní,
heterochlamydeické

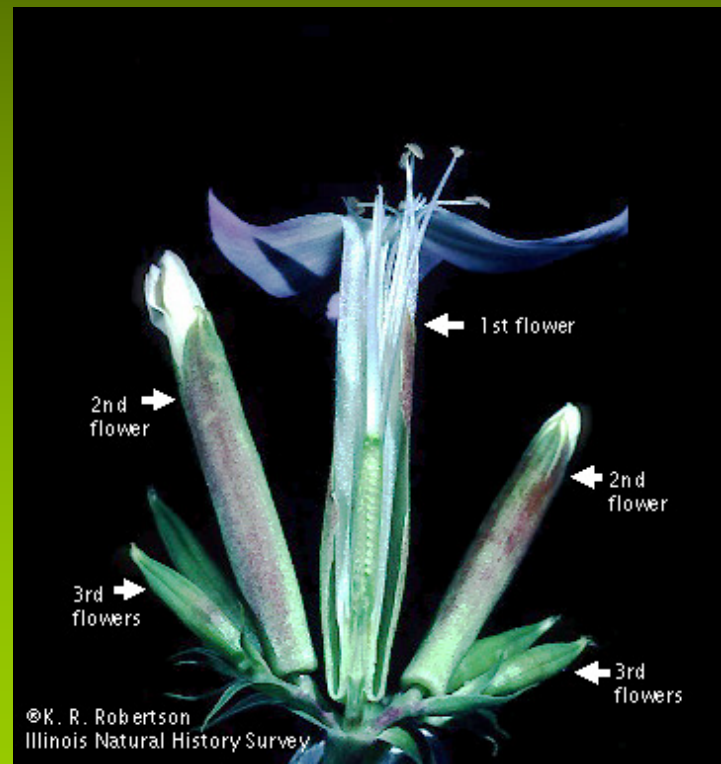
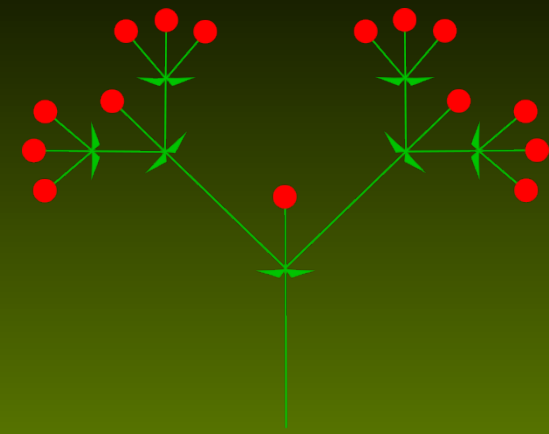
kalich chorisepalní nebo synsepalní

koruna většinou choripetalní, někdy s pakorunkou (paracorolla) tvořenou výrůstky na petalech

Květenství vidlanovitá

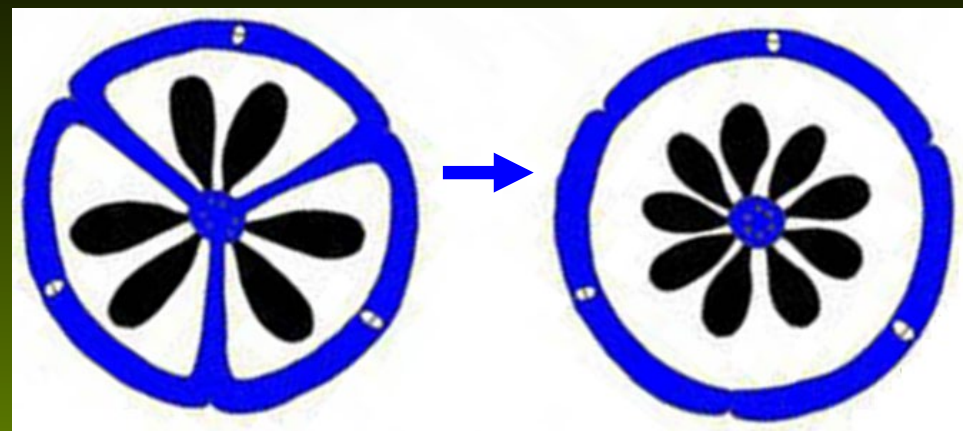
Tyčinek 5 nebo 10

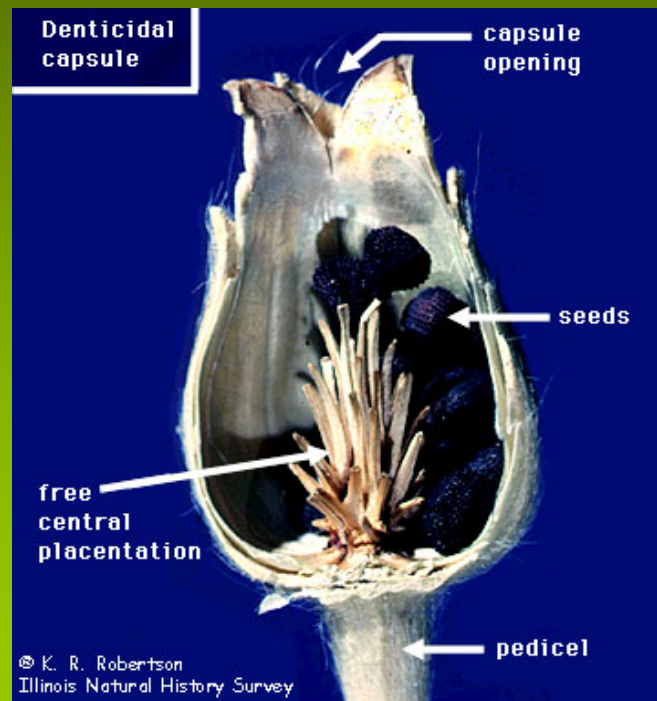
gyneceum z 5-2 plodolistů, semeník svrchní

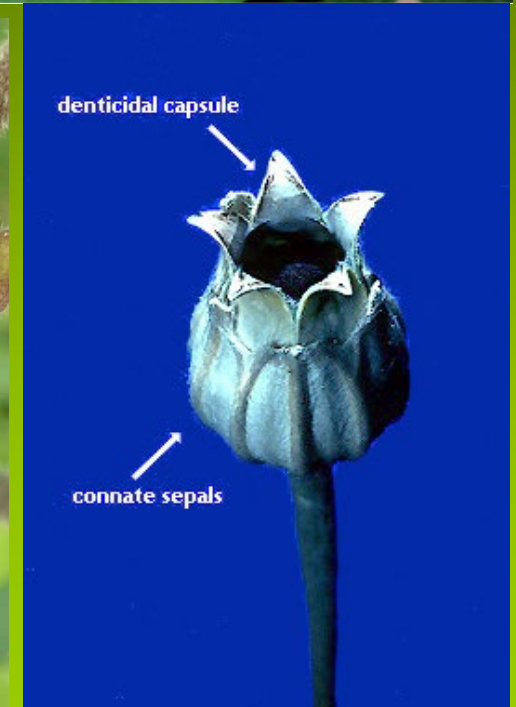
semeník s placentací axilární až
volnou centrální

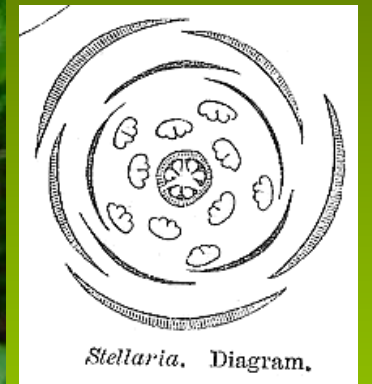
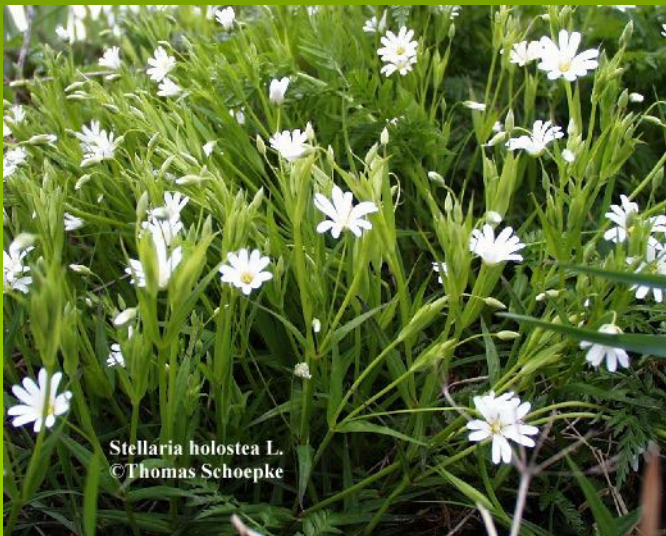
Silene inflata Sm.,

plod nejčastěji tobolka
otvírající se vrcholovými
zuby nebo chlopněmi
(vz. nažka nebo bobule)

kalich chorisepalní má rod ptačinec (*Stellaria*) jeho gyneceum má 3 stylodia, tobolka se otvírá 6 zuby
 K nejhojnějším patří: p. žabinec (*S. media*), p. velkokvětý (*S. holostea*), p. hajní (*S. nemorum*) a p. trávolistý (*S. graminea*).

Rod rožec (*Cerastium*) má kalich chorisepalní, gyneceum s 5 stylodii, tobolka se
otvírá 10 zuby.

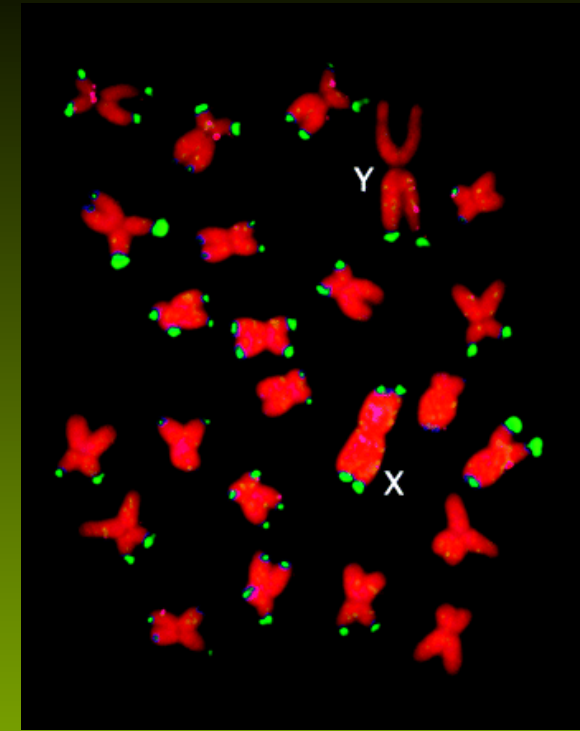
Nejčastější druhy u nás: r. rolní (*C. arvense*) a r. obecný (*C. holosteoides*)

K běžnějším našim druhům patří také silenka obecná (= nadmutá, *Silene vulgaris*), s. nicí (*S. nutans*), kalich synsepalní

Kalich synsepalní a petaly dlouze nehetnaté má
knotovka bílá (*Melandrium album*) dvoudomá rostlina s
pohlavními chromosomy

podobně
knotovka dvoudomá (*Melandrium dioicum*)

kohoutek luční (*Lychnis flos-cuculi*) -
kalich synsepalní

smolnička obecná (*Viscaria vulgaris*) - kalich synsepalní

hvozdík kropenatý (*Dianthus deltoides*)

od pěstovaného druhu hvozdíku zahradního (*Dianthus caryophyllus*) je odvozena většina vyšlechtěných karafiátů.

***Amaranthaceae* - laskavcovité**

byliny, keře, zřídka stromy nebo liány
s drobnými zpravidla anemogamními květy
v hustých bohatých složených květenstvích
v širším pojetí zahrnují také dřívější
samostatnou čeleď *Chenopodiaceae*

Amaranthaceae – laskavcovité

180/2150

Téměř kosmopolitní s výjimkou boreální a arktické zóny, některé rody s tendencí k sukulenci se vyskytují na zasolených stanovištích na mořském pobřeží i ve vnitrozemí, nebo ve stepích pouštích a polopouštích.

U nás 68 druhů – většinou plevely (mnohé zavlečené), ruderální nebo halofilní popř. stepní druhy.

Mnohé mají C4 metabolismus

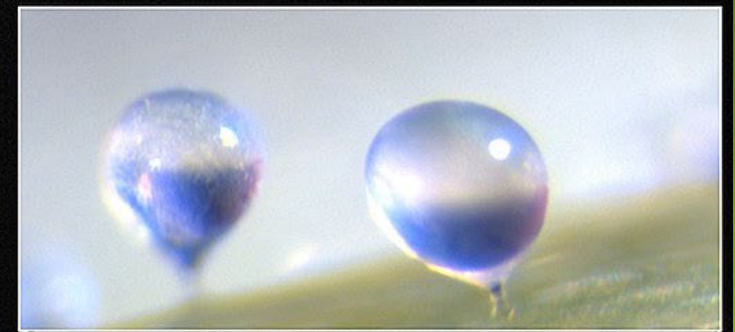
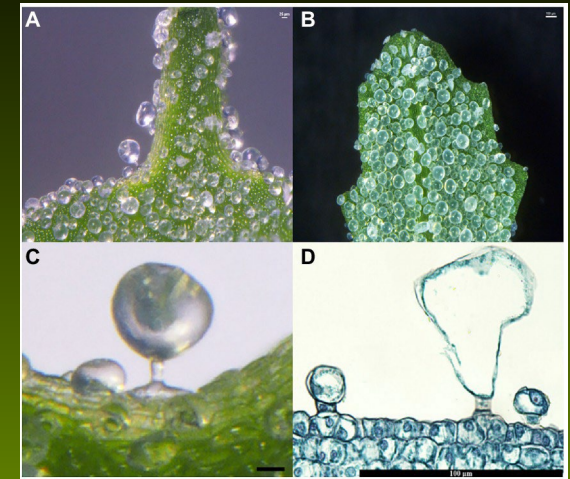
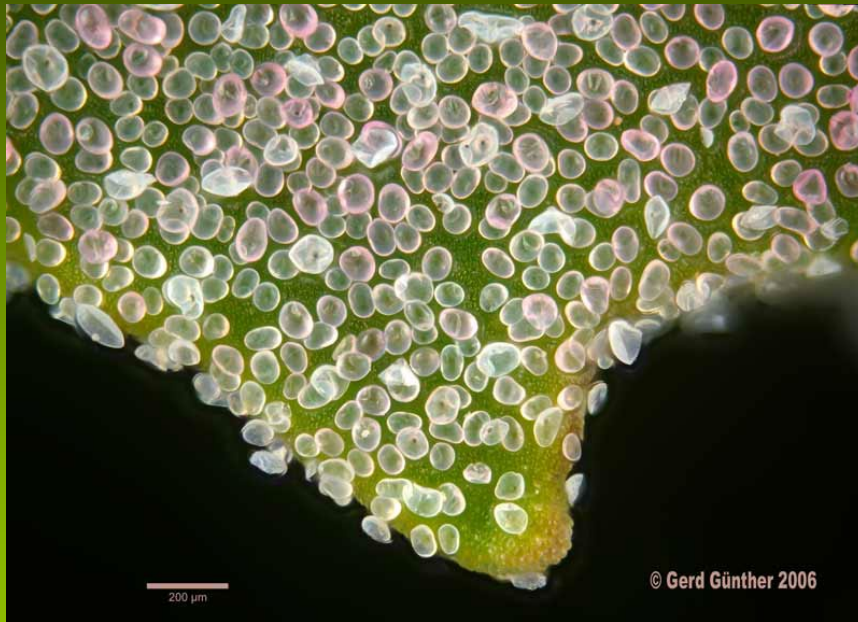
listy jednoduché
postavené střídavě i vstřícně

listy jednoduché

postavené střídavě i vstřícně

Oděné často měchýřkatými trichomy,
akumulujícími soli

květy
drobné,
homochlamydeické,
zpravidla oboupohlavné
nebo jedнопohlavné

nahloučené v klubíčcích

okvětních lístků
zpravidla 5, zelenavých

tyčinek obvykle 5

gyneceum cénokarpní
nejčastěji ze 2-3
plodolistů,

semeník svrchní

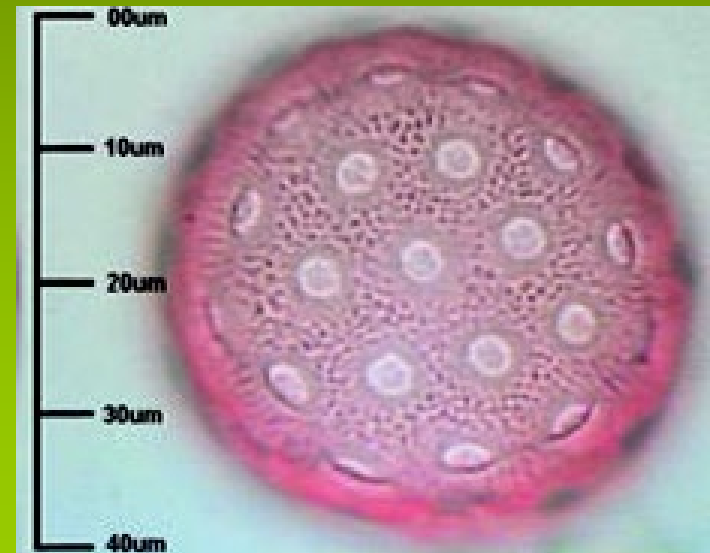
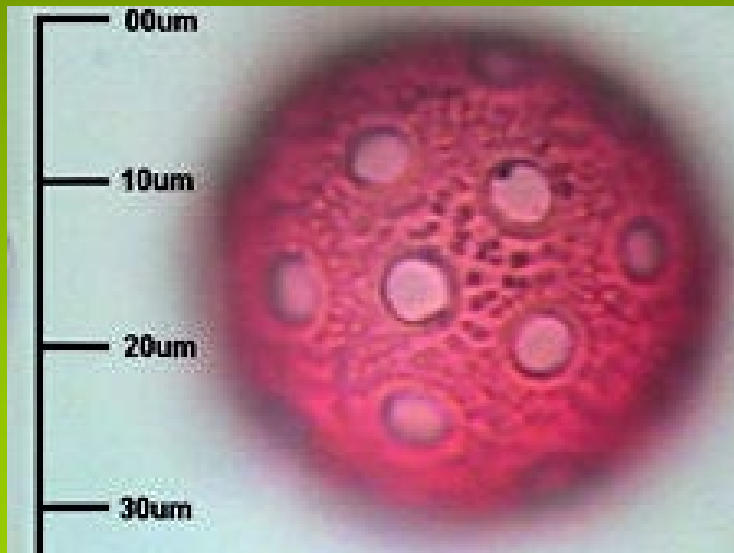
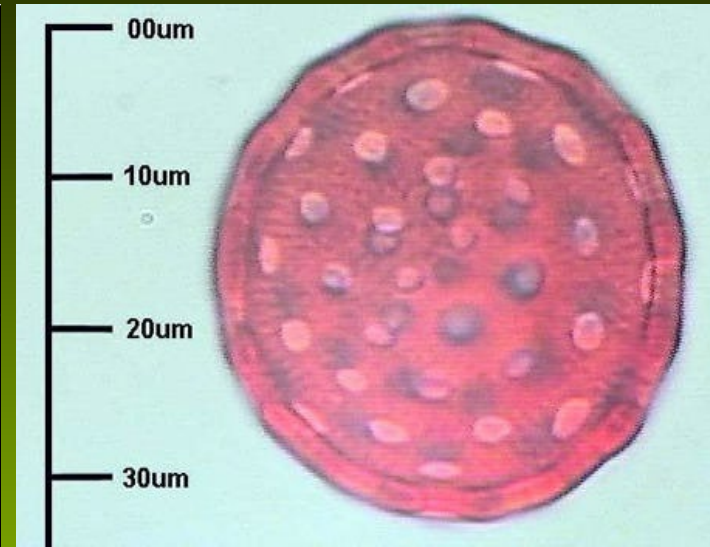
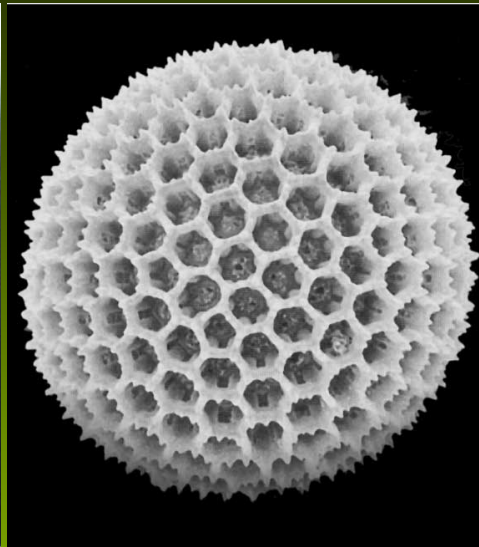
často jen s jediným
vajíčkem s bazální
placentou

Chenopodium album

Amaranthus

Charakteristický pyl se 7 nebo mnoha otvory (polyporátní)

plodem je u laskavců tobolka, často s jediným semenem

u lebed, špenátu, řepy a merlíků je plodem nažka,

u merlíků je nažka obalená vytrvávajícím okvětím

u lebed je nažka obalená párem vytrvávajících listěnců (krovek)

Amaranthus

Chenopodium album

Atriplex hortensis *A. sagittata*

laskavec ohnutý
(*Amaranthus retroflexus*)

merlík bílý (*Chenopodium album*)

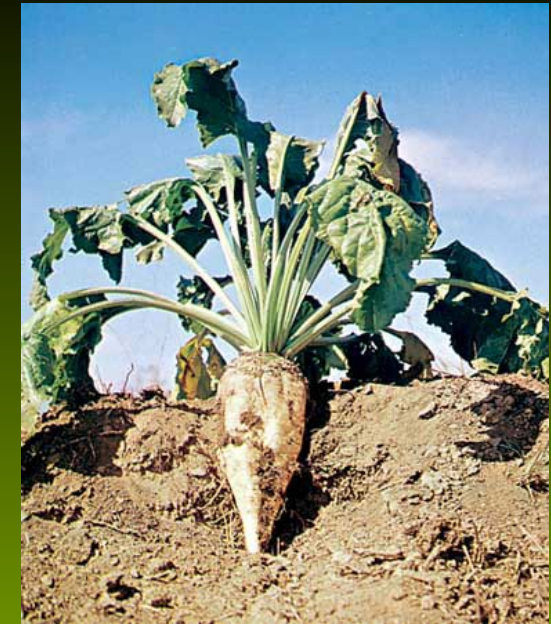
lebeda lesklá (*Atriplex sagittata*)

lebeda rozkladitá (*Atriplex patula*)

Z druhu řepa burák (*Beta vulgaris*), rostoucího planě na mořských pobřežích již. Evropy, byly vyšlechtěny hospodářsky významné odrůdy pěstované buď pro bulvy (krmná řepa, cukrovka, červená řepa) nebo velké listy (mangold čili cvikla).

Dalším užitkovým druhem je špenát (*Spinacia oleracea*), původem z Íránu, se pěstuje jako listová zelenina.

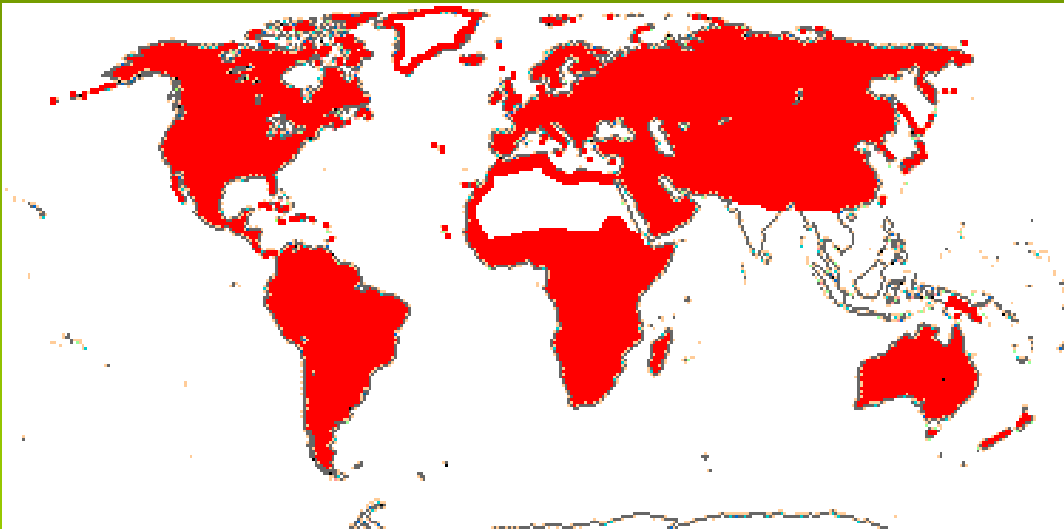

Polygonaceae - rdesnovité

Byliny, zřídka dřeviny, popř. liány
listy střídavé s palisty srůstajícími v
blanitou až dužnatou pochvovitou botku
(ochrea)

55/1120 téměř kosmopolitní rozšíření ale
těžiště je v temperátní zóně severní
polokoule

U nás 11/42, včetně zavlečených a
pěstovaných.

listy
zpravidla jednoduché,
celistvé
střídavě postavené

A.G. Hager

entomogamie i anemogamie

květy drobné, homochlamydeické oboupohlavné nebo jedнопohlavné, cyklické, ve svazečcích, svazečky tvoří sekundární hroznovitá květenství,

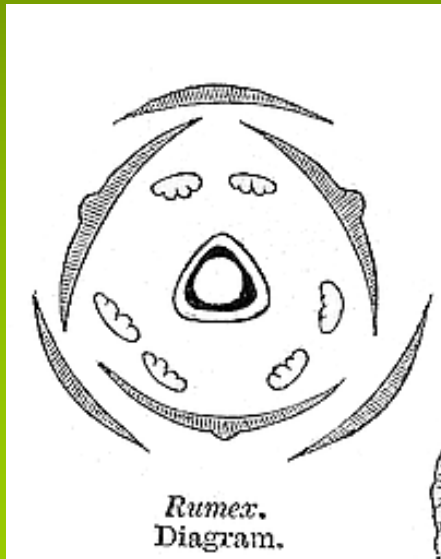
Okvětních lístků zpravidla 5 nebo 6,
zelenavých, řidčeji živých barev

Tyčinek 3-9

Pestík srostlý ze 3 plodolistů

Semeník svrchní, s jediným
vajíčkem s bazální placentou

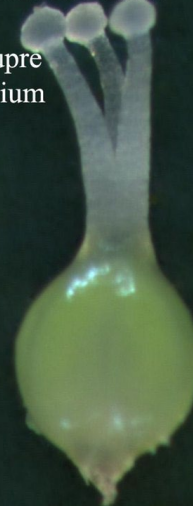
*Polygonum
aviculare*

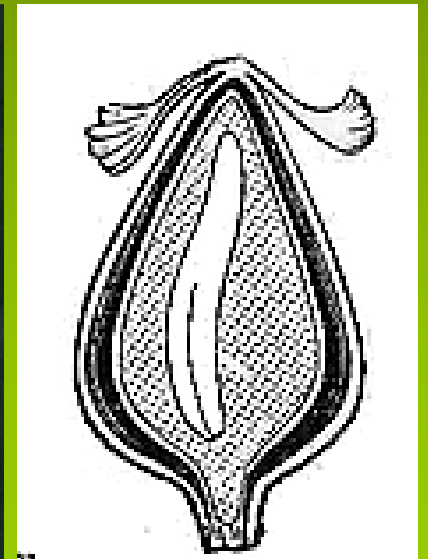
Persicaria setacea Baldw.

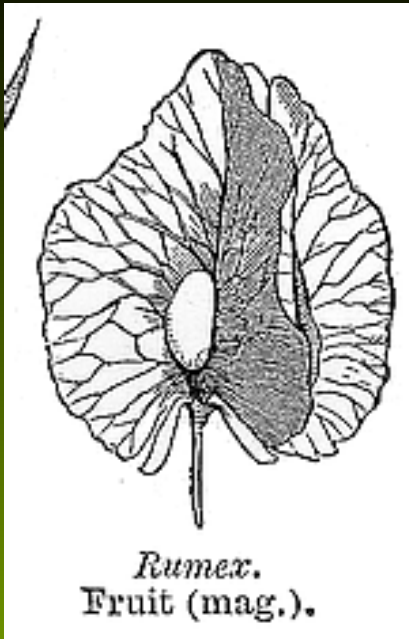
Pistil

Allen M. Dupre
LSU Herbarium

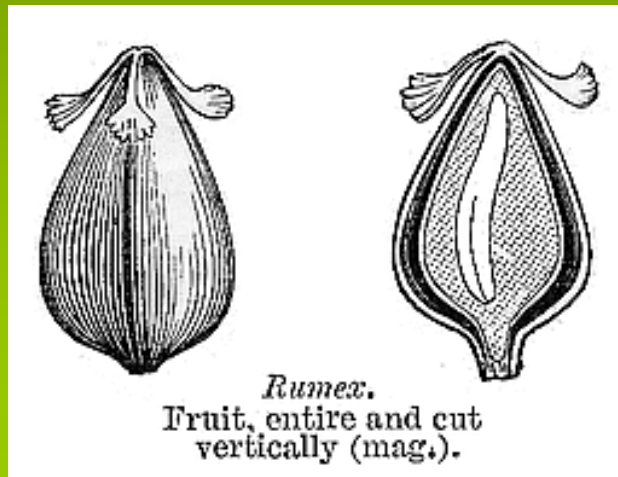
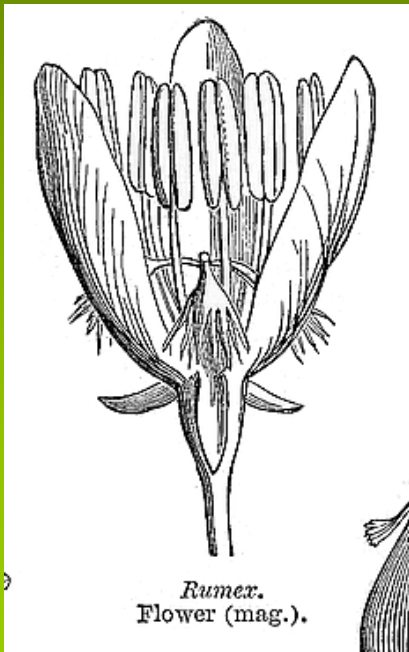
0.5 mm

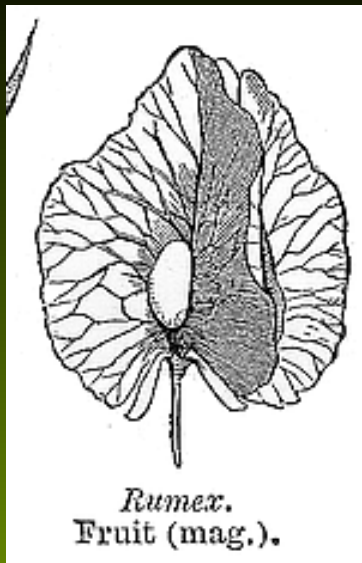

Plod je nažka,
často trojboká
někdy obalená
okvětím

*Polygonum
aviculare*

Rumex obtusifolius

U šťovíku se tři vnitřní lístky okvětí při dozrávání zvětšují, nazývají se krovky a hrbolek při jejich bázi mozolek

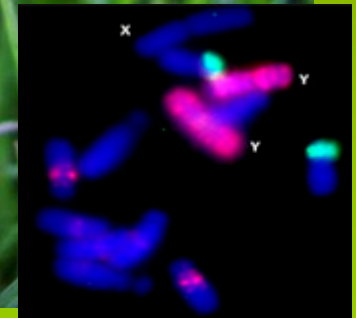
Druhově nejbohatší je u nás rod šťovík (*Rumex*)

Rumex obtusifolius

<http://botanika.wendys.cz>

Rumex acetosa

Y-pohlavní chromosomy (plné satelitních repetíc)

Druhově nejbohatší je u nás rod šťovík (*Rumex*)

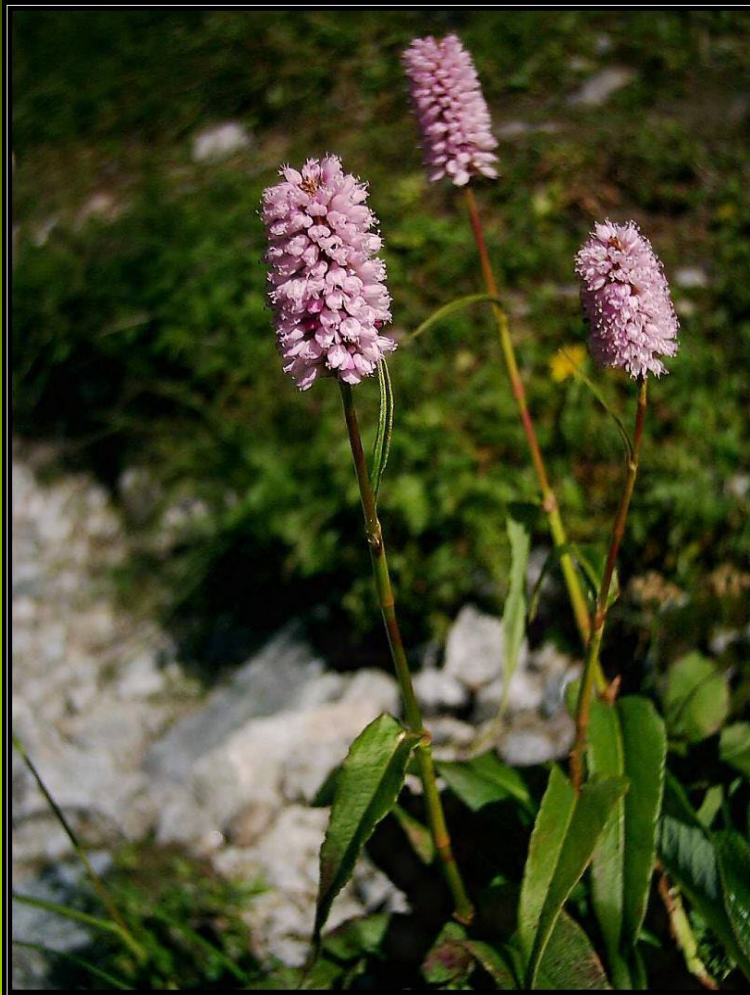
Rumex acetosella

Bohatý na druhy je u nás také rod rdesno (*Polygonum*).

Polygonum aviculare

Polygonum bistorta

Rdesno hadí kořen (*Polygonum bistorta*) botanika.borec.cz

Pěstují se reveň rebarbora (*Rheum rhabarbarum*) - jméno pochází od res barbarum = barbarská věc, původem ze SZ Číny, Mongolska a Sibiře a r. bulharská (*R. rhaponticum*) původem pravděpodobně z pohoří Rila. Jsou oblíbenou zeleninou (silné řapíky) k přípravě kompotů a náplní do buchet, kromě minerálních látek (např. šťavelan vápenatý) obsahují množství vitamínů (A, B1, C, PP)

Pohanka jedlá (*Fagopyrum sagittatum*) původem z oblasti mezi Bajkalem a Mandžuskem. Do Evropy se dostala až ve 13. stol.

křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*)

Droseraceae – rosnatkovité – marožravé

Dionaea muscipula

©JMM

Drosera

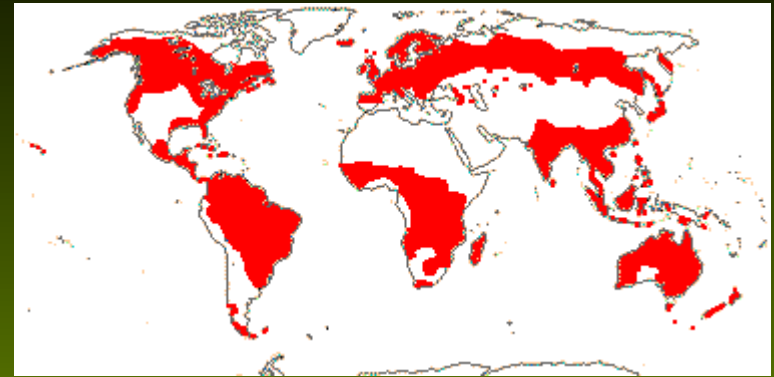

Aldrovanda vesiculosa

C. Humbert

Droseraceae – rosnatkovité

3 rody

Drosera / 251

Aldrovanda vesiculosa

Dionaea muscipula

na vlhkých stanovištích

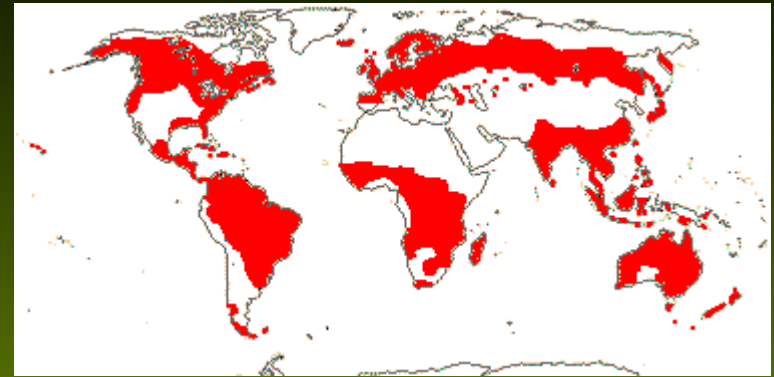
Vybájený lidožravý strom ze
Střední Afriky

Droseraceae – rosnatkovité

„Teď spustím pekelný stroj své pomsty.“

Adelhaide kratzmarii

3 rody

Drosera / 251

Aldrovanda vesiculosa

Dionaea muscipula

na vlhkých stanovištích

Listy

- jednoduché
- přeslenitě, často v růžici
- řapíkaté
- schopné pohybu

Dionaea muscipula

Aldrovanda vesiculosa

© Alex Kawazaki

Drosera rotundifolia

Tyčinek – zpravidla 5 **Pestík** – cénokarpní – zpravidla ze 3 plodolistů

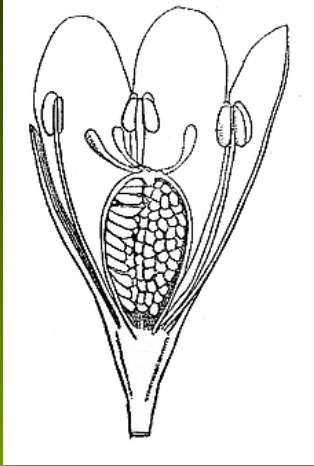
Drosera rotundifolia – G(3)

Drosera linearis – G(4)

Semeník – svrchní; C 5 K (5)

Plod – tobolka – otvírá se podélnými štěrbinami nebo zuby

Květenství – vrcholičnatá – zpravidla vijany

Drosera rotundifolia

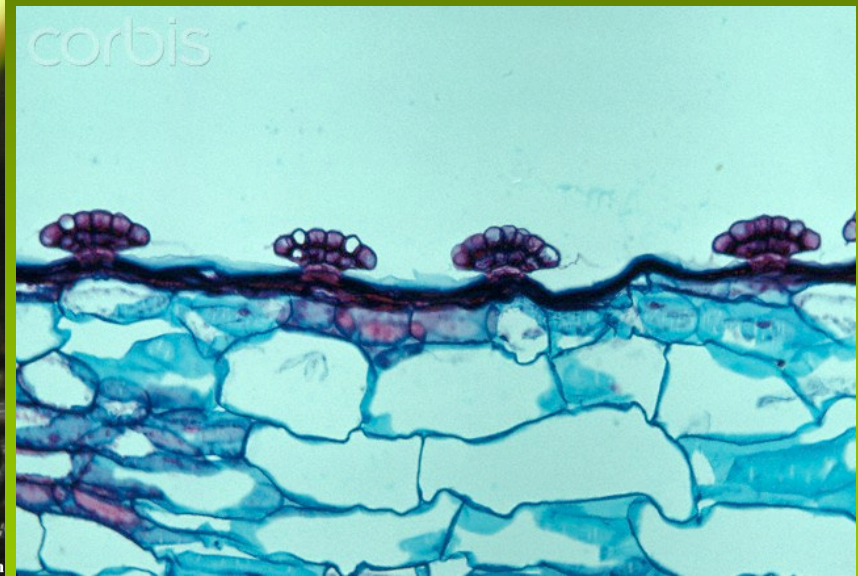
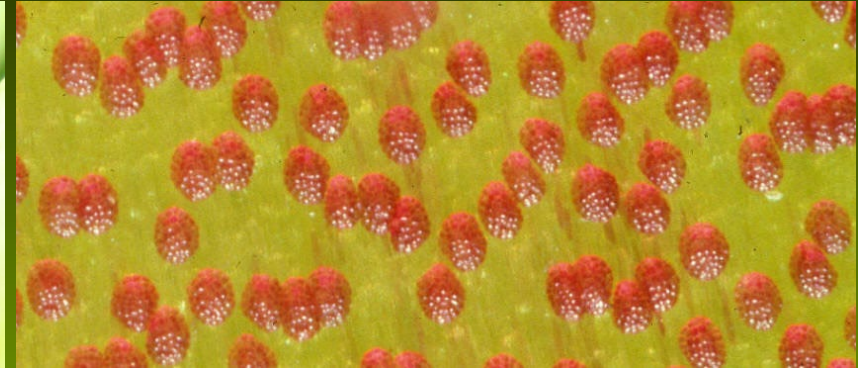
Dionaea muscipula

Dionaea muscipula – mucholapka podivná – listy = pasti fungující na principu „sklapovací železa“ (USA – pouze Jižní Karolína)

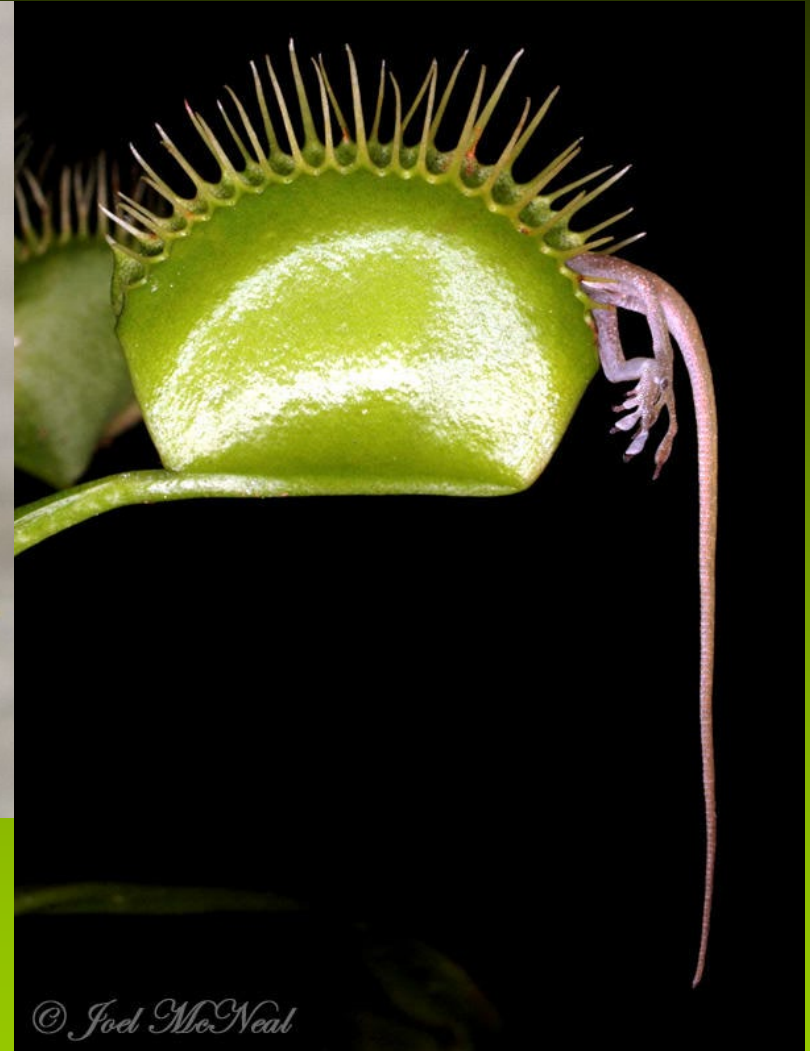

Dionaea muscipula – mucholapka podivná – trávící žlázy – na svrchní (vnitřní) straně listu

Po obvodu listu trávící žlázy nahrazeny nektariovými – cílem – přilákat hmyz
Zavření listu – vyvoláno podrážděním dlouhých trichomů na horní ploše listu

Dionaea muscipula – mucholapka podivná – trávící trichomy

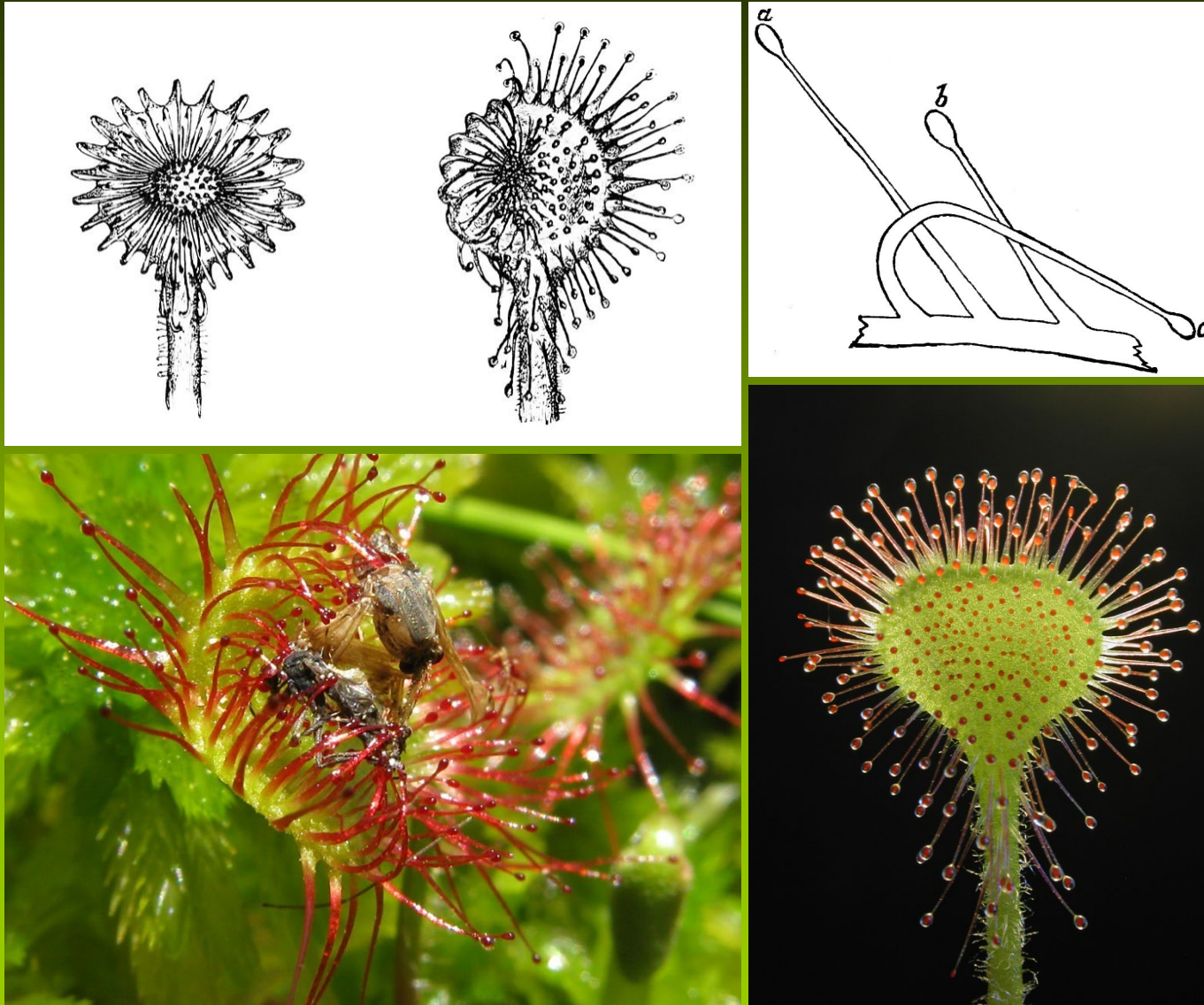

Trávící enzymy (hydrolázy, peroxidáza, chitináza) vylučované trichomy rozloží stravitelné části kořisti za několik dní

Drosera rotundifolia – rosnatka okrouhlolistá

Drosera rotundifolia – rosnatka okrouhlolistá

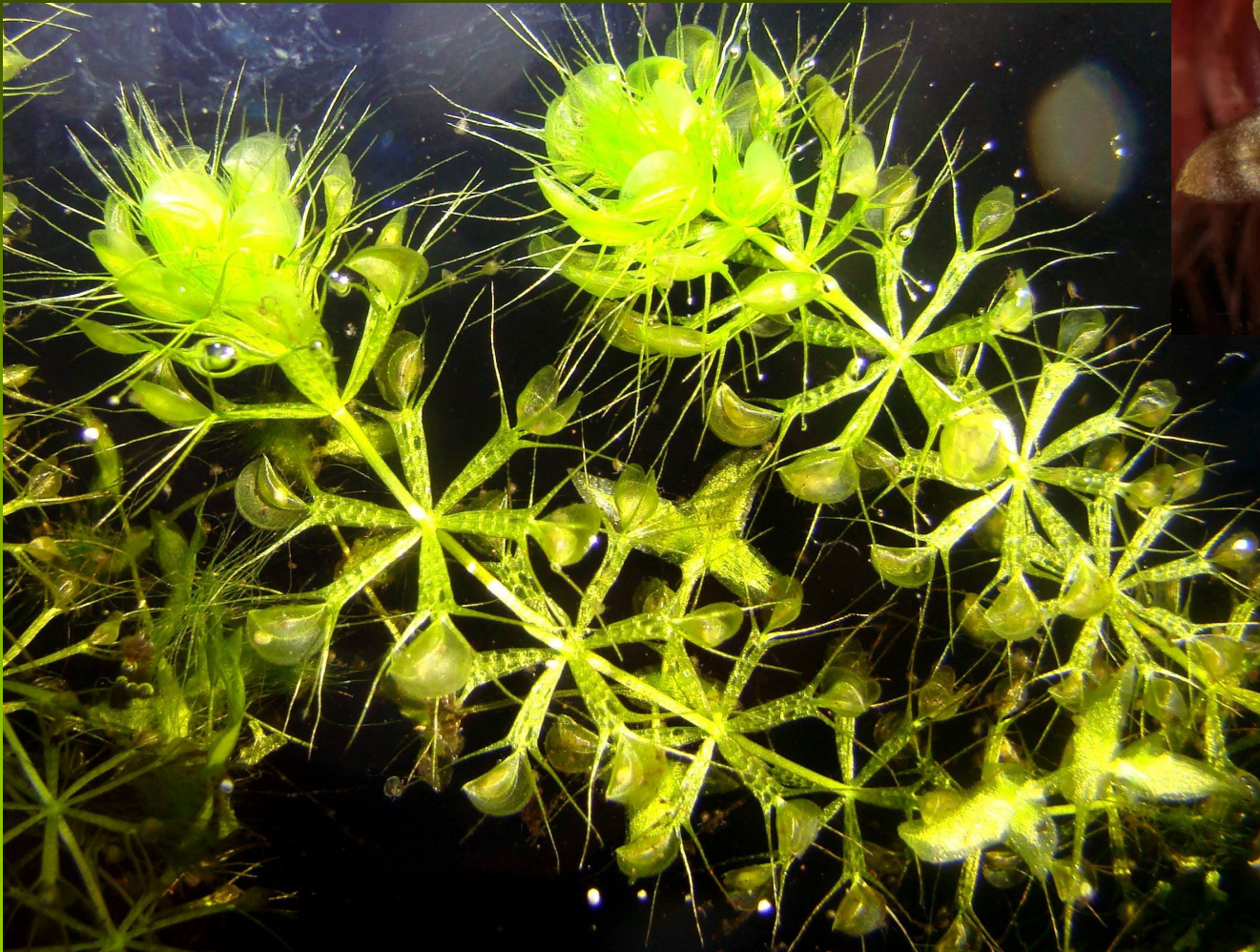

Drosera rotundifolia – rosnatka okrouhlolistá

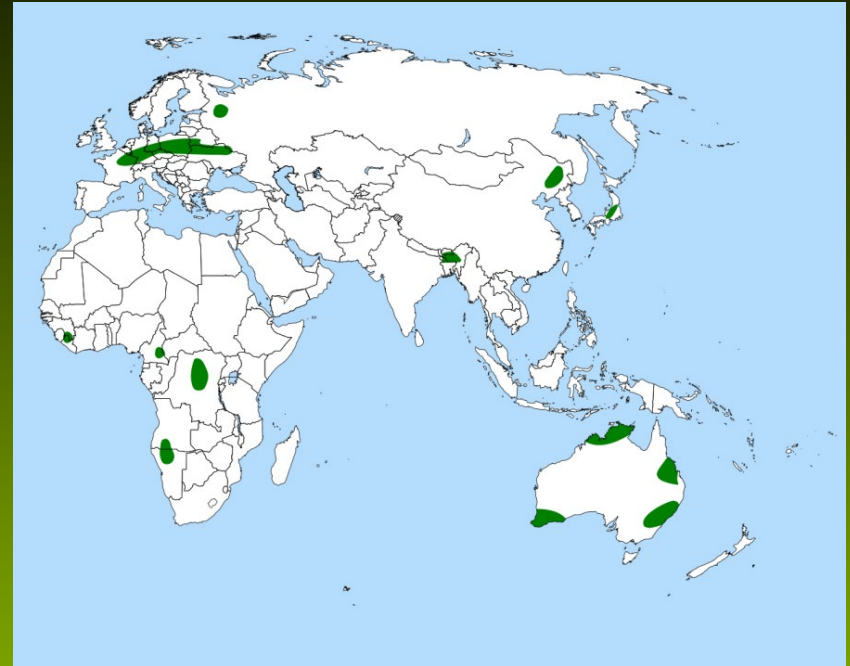

vzácně na rašeliništích a vlhkých písčínách

Aldrovanda vesiculosa – aldrovandka měchýřkatá – bezkořenná vodní rostlina

***Aldrovanda vesiculosa* –
aldrovandka měchýřkatá –
bezkořenná vodní rostlina**

Cactaceae (Opuntiaceae) – kaktusovité

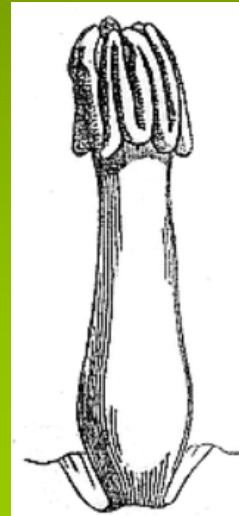
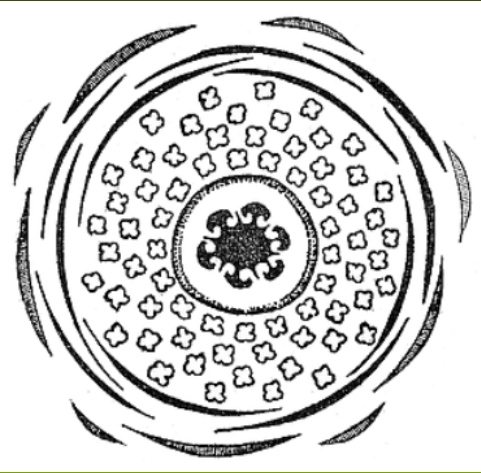
139/1870 tropy–mírné pásmo
Sev. a Již. Amerika,
jinde zdomácnělé

stonkoví sukulenti
CAM metabolismus

Opuntia ficus-indica – ovoce, naturalizovala v Mediteránu

$P \infty$; $A \infty$; $G (6)$
plody bobule

Hylocereus undatus

– pitahaya,
ze stř. Ameriky
plody bobule

2. řád *Ericales*

– 22 čeledí, z nichž důležité jsou:

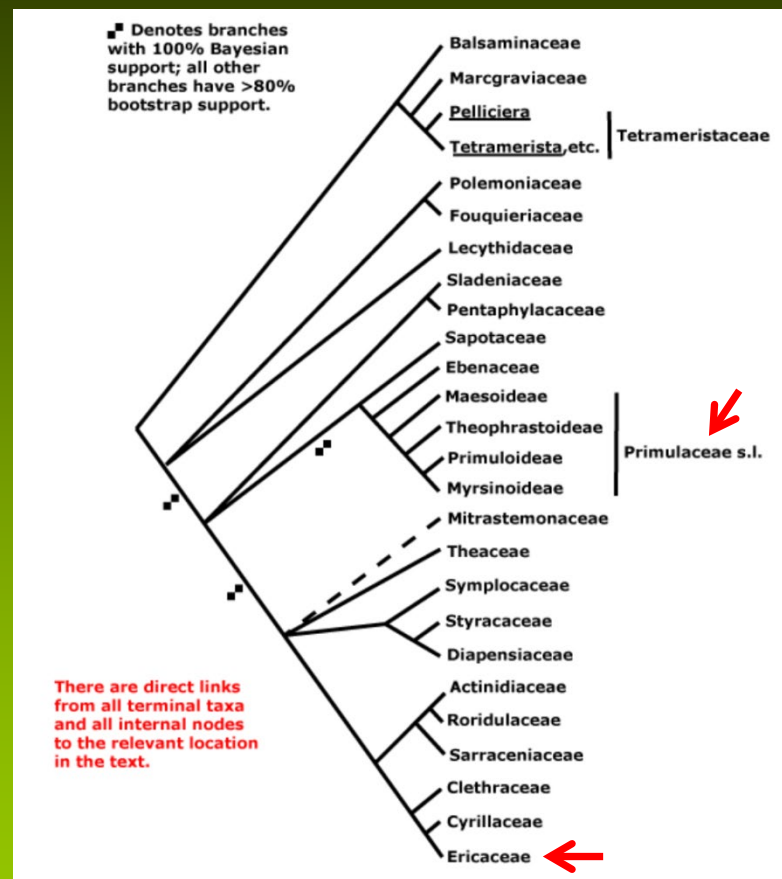
- vřesovcovité (*Ericaceae*)
- prvosenkovité (*Primulaceae*)

přes dobrou molekulární podporu je morfologické vymezení řádu obtížné,

část čeledí se vyznačuje dvojnásobným počtem tyčinek v poměru ke korunním lístkům nebo cípům

zoubky listů často inervované jednou žilkou

Z dalších čeledí sem patří čajovníkovité (*Theaceae*) nebo *Actinidiaceae*

Primulaceae – prvosenkovité

naši zástupci jsou bylinné povahy

58 / 2620 ve všech klimatických zónách
především na severní polokouli

u nás 22 druhů

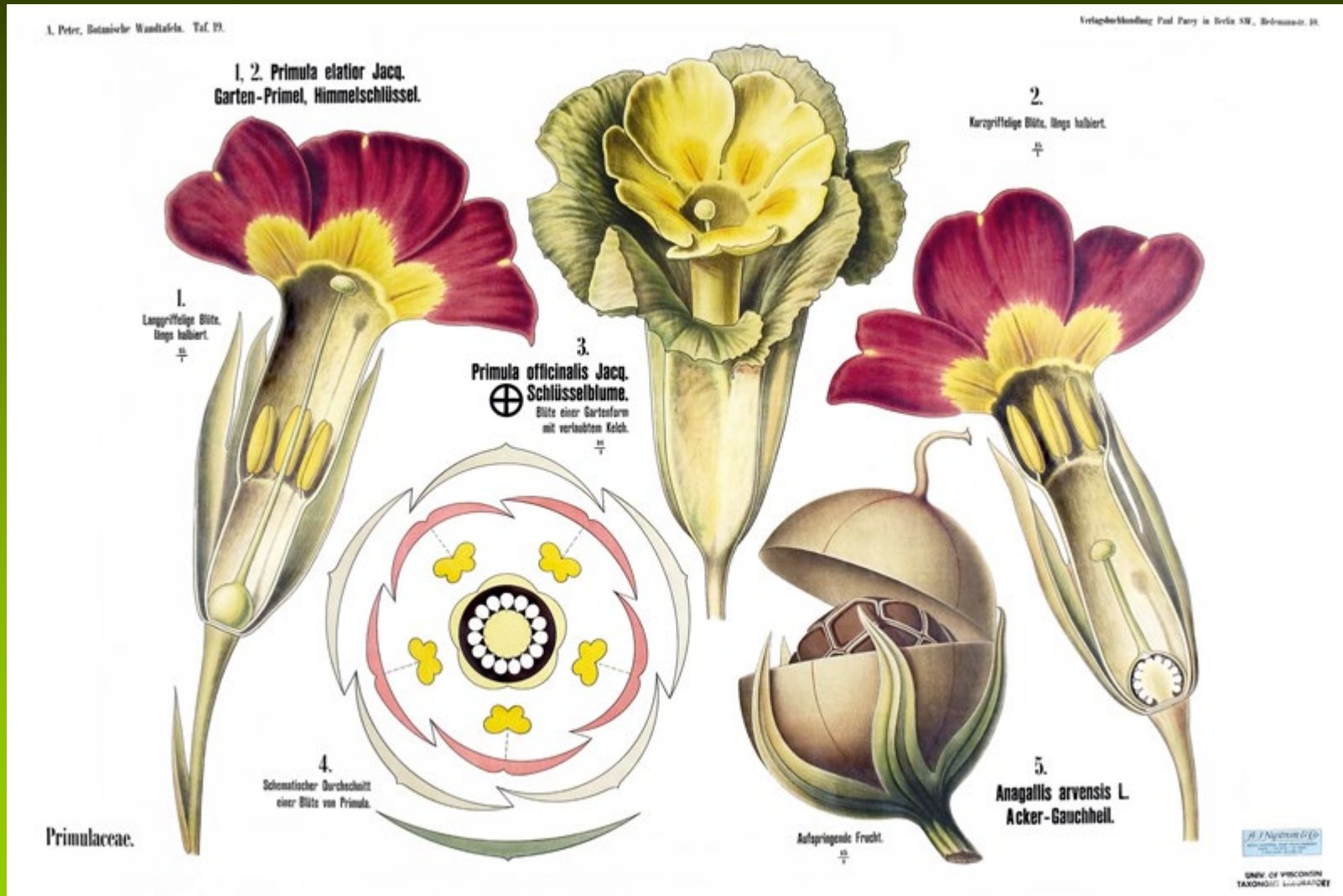
© - josef hlasck
www.hlasck.com
Cyclamen purpurascens 8247

listy jednoduché, celistvé se zpeřenou žilnatinou, bez palistů

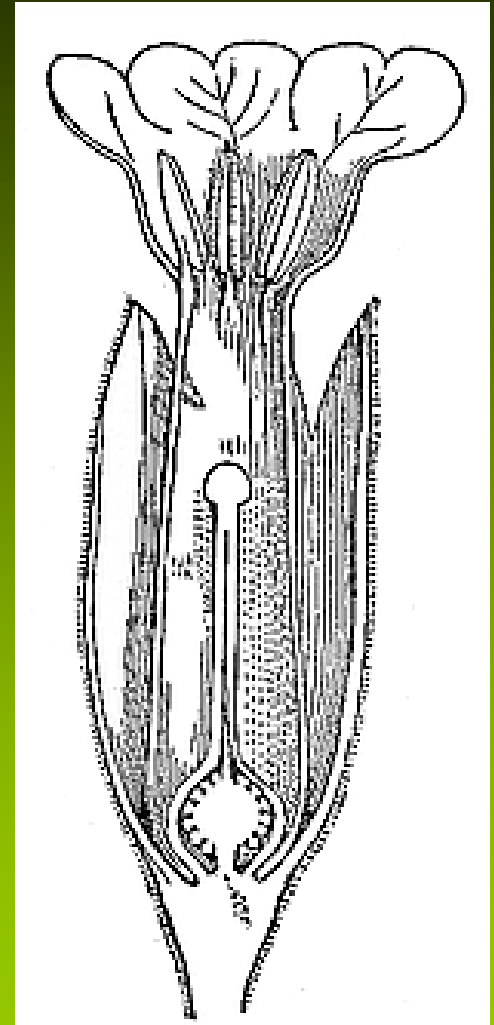
Květy oboupohlavné, heterochlamydeické, zpravidla aktinomorfní, někdy heterostylické, květy našich zástupců 5četné s volnými i srostlými obaly

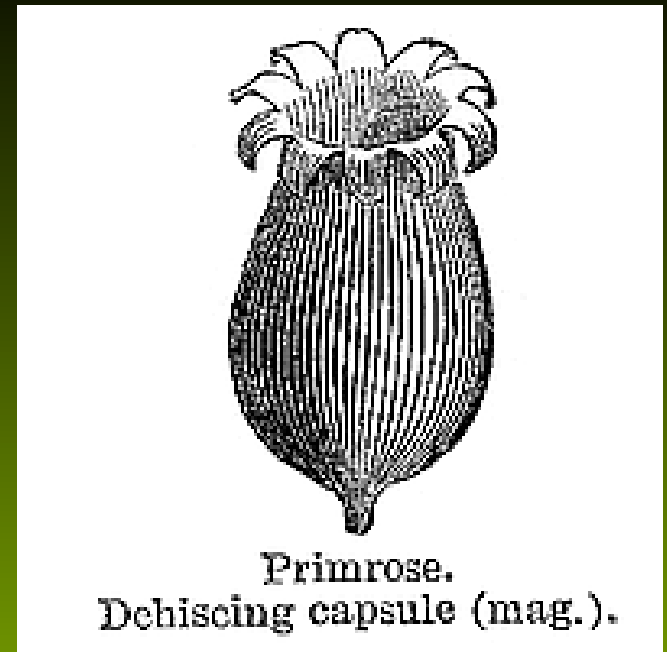
tyčinek u našich zástupců 5,

plodolistů u našich zástupců 5, semeník svrchní, volná centrální placentace, blizna kulovitá

plodem u našich zástupců tobolka

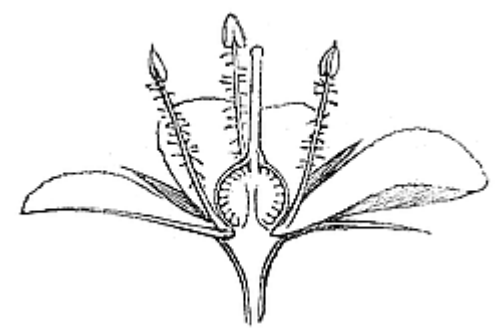
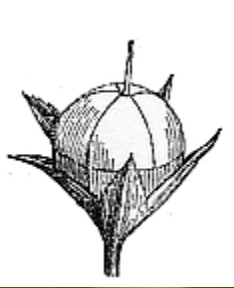
prvosenka jarní (*Primula veris*)

prvosenka vyšší (*Primula elatior*)

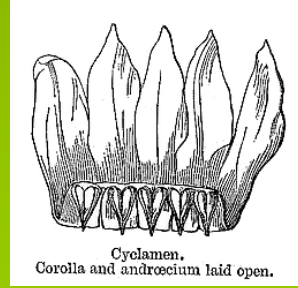
drchnička rolní (*Anagallis arvensis*)

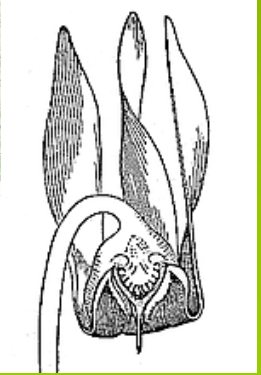
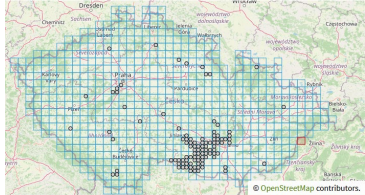
brambořík (*Cyclamen purpurascens*)

© Martin Kovář

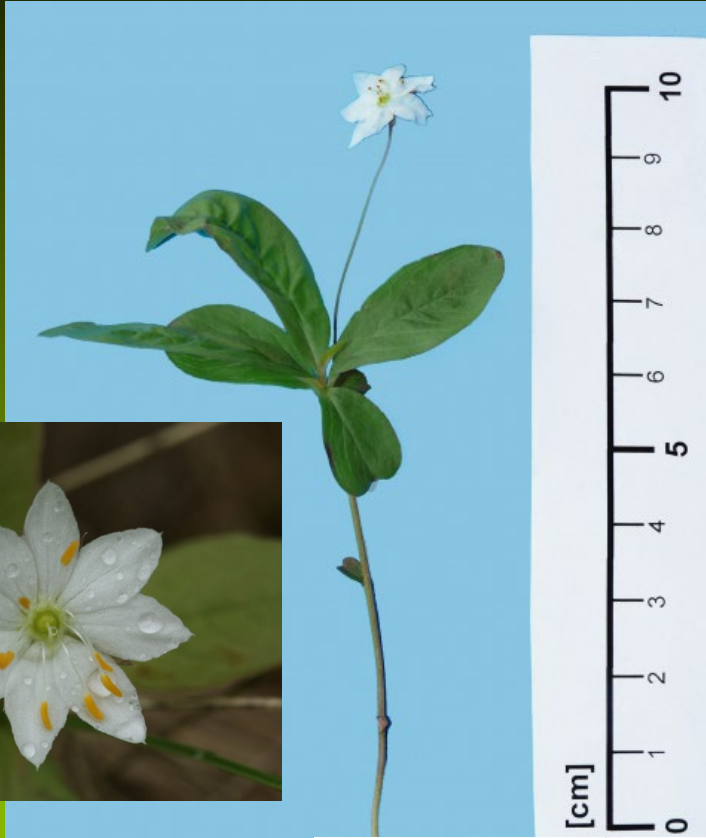
Cyclamen.
Corolla and androecium laid open.

vrbina penízková (*Lysimachia nummularia*)vrbina obecná (*L. vulgaris*)

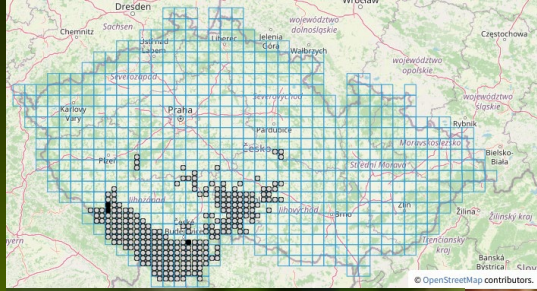
sedmikvítek evropský (*Trientalis europaea*)

dřípatka horská (*Soldanella montana*)

© Jiří Procházka

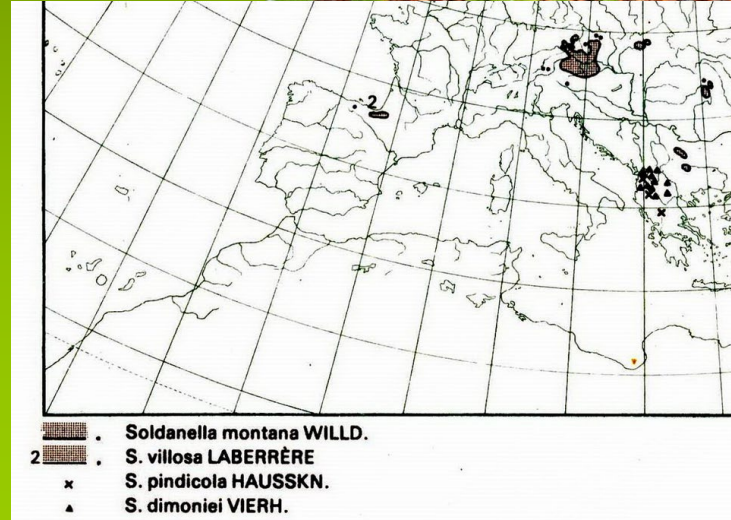
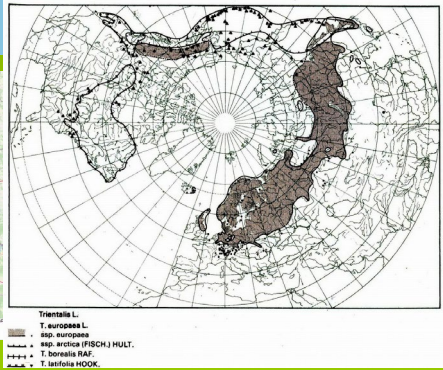
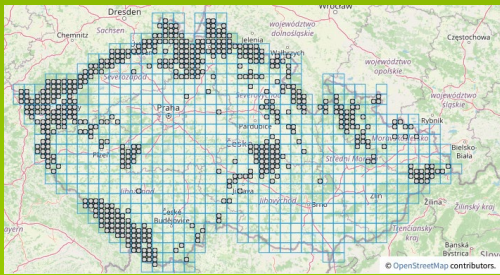
© Pavel Veselý

© Aleš Zvara

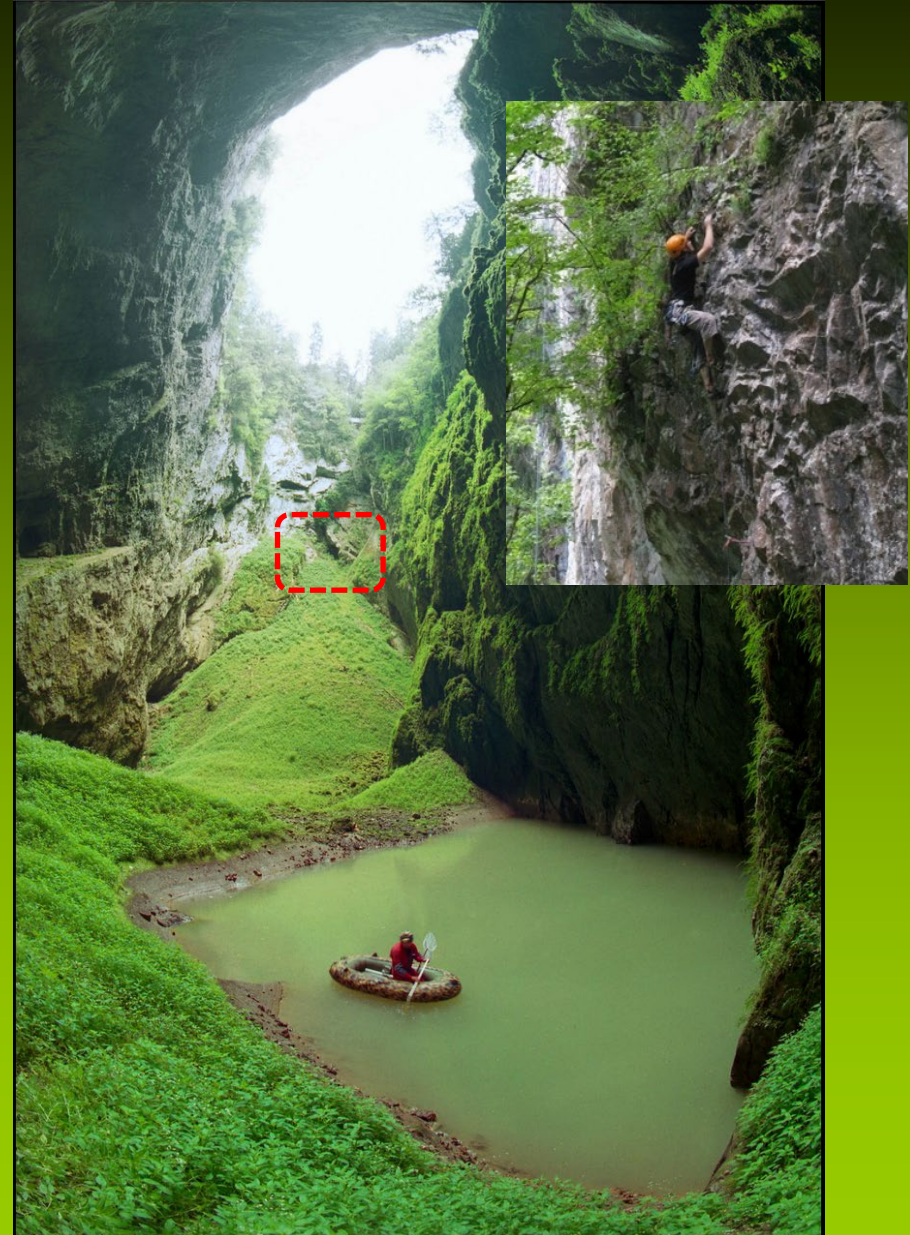

© Eva Hettenbergerová

Endemická kruhatka Matthioloва moravská (*Cortusa matthioli* subsp. *moravica*)

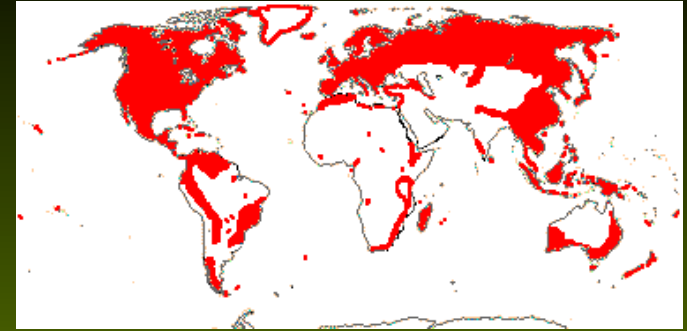
v Macošě

Ericaceae – vřesovcovité

keříčky, keře, stromy, liány, vz. byliny, někdy mykotrofně parazitické bez chlorofylu s mykorrhizou

126 / 4360 kosmopolitně,
u nás 22 druhů, řazených původně do samostatných čeledí (*Vacciniaceae*, *Pyrolaceae*, *Empetraceae*, *Monotropaceae*)

listy jednoduché, celistvé, někdy drobné – čárkovité, nebo šupinovitě

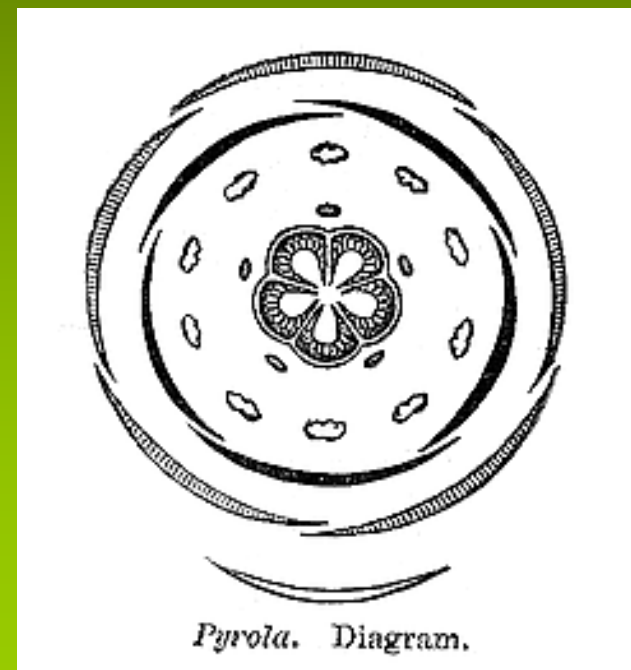
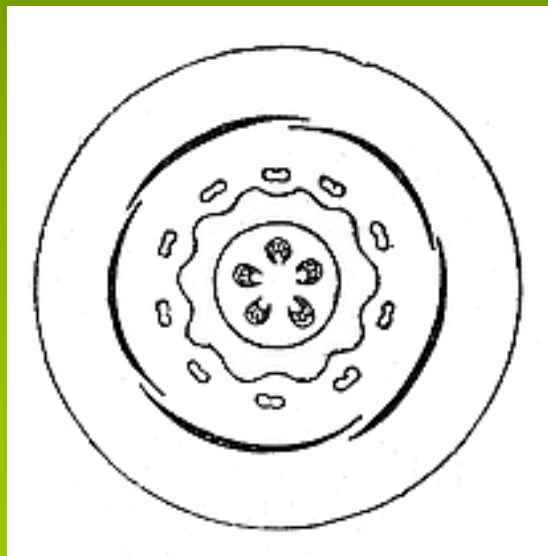
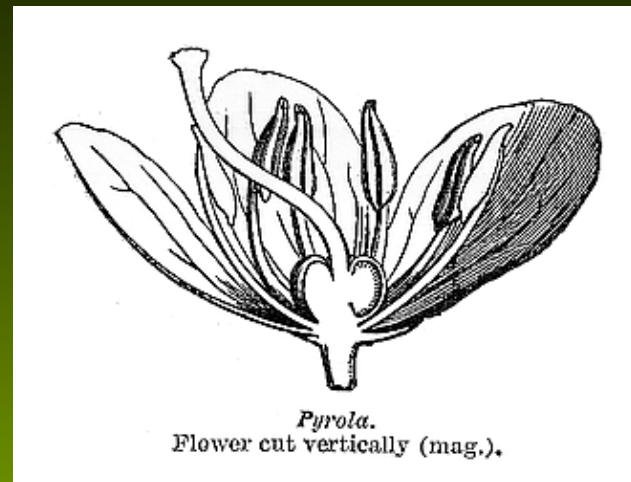
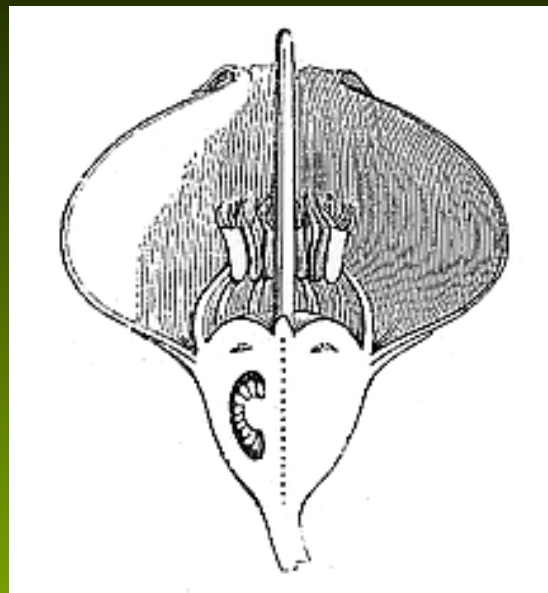
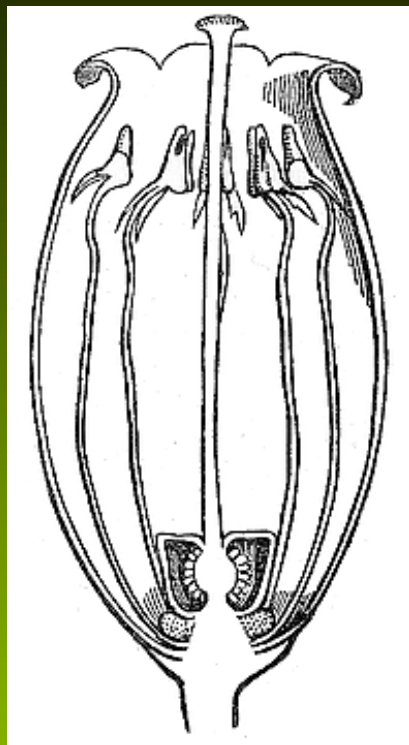
<http://botanika.wendys.cz>

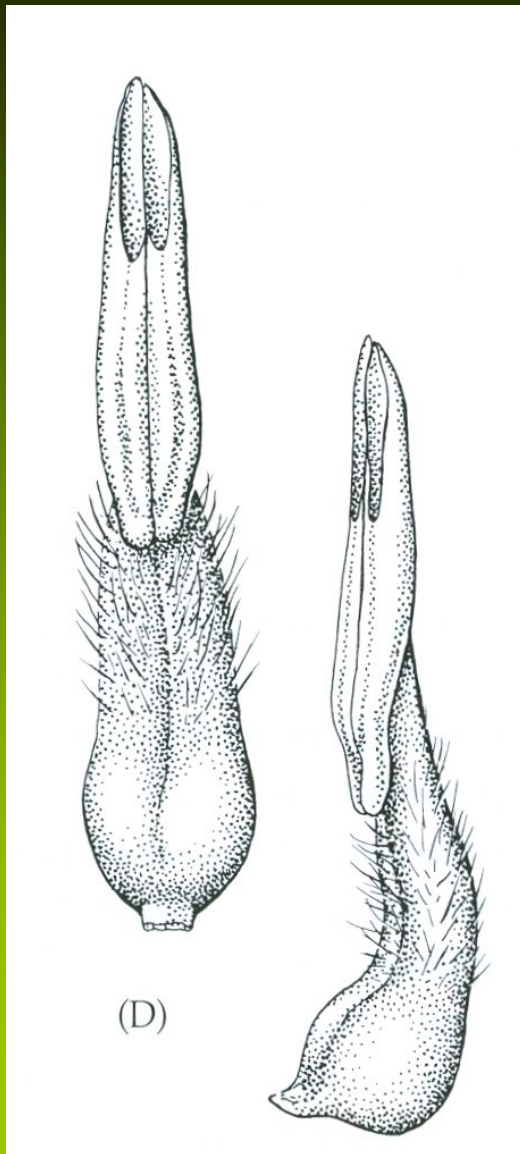
květy drobnější, zpravidla oboupohlavné,
heterochlamydeické, obvykle aktinomorfní, obaly
často srostlé, koruny často růžové nebo bílé, někdy
baňkovité, převislé

K (4-5), C (4-5), A 8-10, G (4-5)

Prašníky se otvírají terminálním otvorem

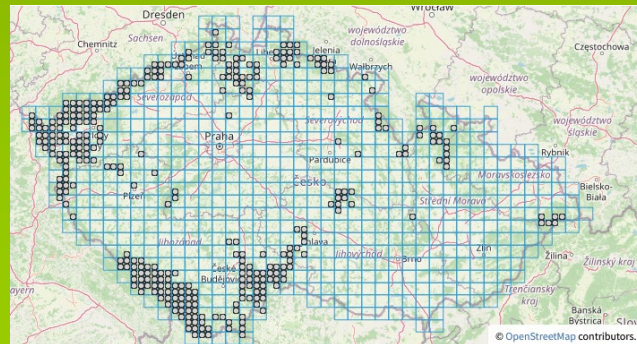

Plod tobolka nebo bobule

vřes obecný (*Calluna vulgaris*)vřesovec obecný (*Erica tetralix*)

borůvka (*Vaccinium myrtillus*)brusinka (*Vaccinium vitis-idaea*)

pěnišník (*Rhododendron*)klikva (*Oxycoccus quadripetalus*)

hruštička okrouhlolistá (*Pyrola rotundifolia*) hnilák smrkový (*Monotropa hypopitys*)

hnilák smrkový (*Monotropa hypopitys*) – ontogeneze mykoheterotrofního parazita

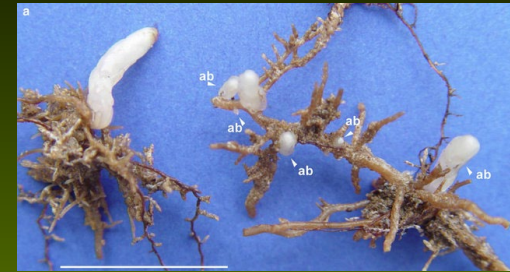

1. Semeno po vyklíčení potlačí apikální meristém stonku.

2. Rostoucí semenáček = větví se kořen; vyživován hyfami hub, které berou živiny dřevinám.

3. Ze sítě kořenového „podhoubí“ vznikají adventivní pupeny a z nich nezelené stonky.

„Zprostředkovaný“ parazitizmus = rostlina bere metabolické produkty (cukry) z houby, která je ektomykorhizně krade dřevině.

Stejně se vyvíjejí také poloparazitické zelené hruštičky a jednokvítky

3. řád *Santalales* – zastoupený u nás čeleděmi:

Santalaceae 44/990 jmelí bílé (*Viscum album*) poloparazit -
bílá bobule, prašníky přisedlých tyčinek se otvírají póry

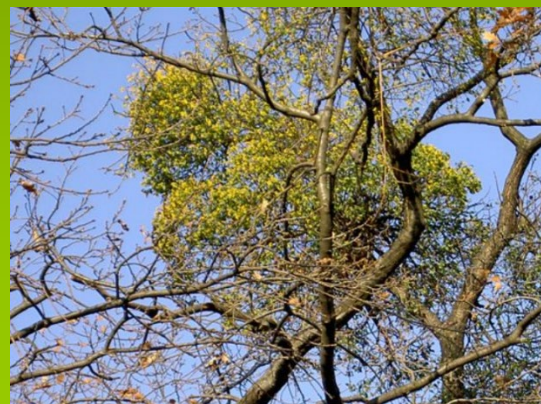

P 4, A 4

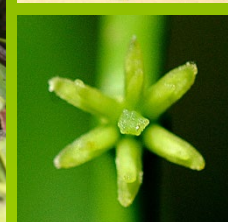
P 4, G (4)

Loranthaceae 77/950 ochmet evropský (*Loranthus europaeus*)

P 6,
A 6

poloparazit,
hlavně
na dubech
- žluté bobule

P 6,
G (6)

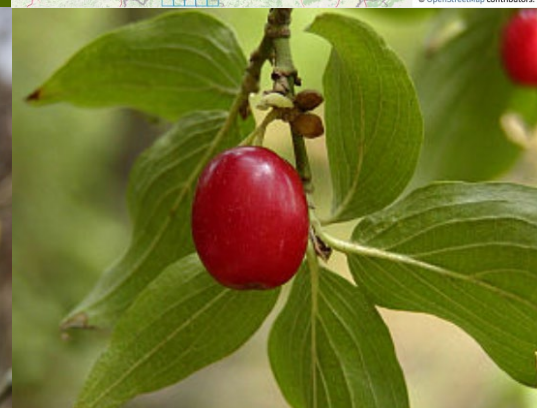
4. řád *Cornales* – zastoupený u nás čel. *Cornaceae* a *Hydrangeaceae*

Cornaceae – 2/85 u nás keře v teplých oblastech;

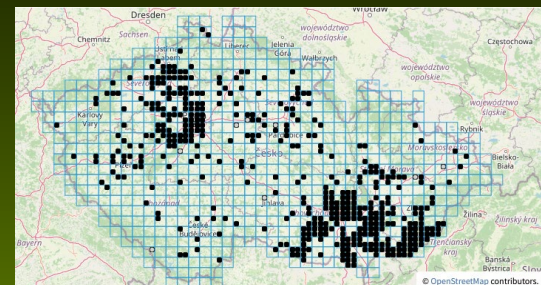
Listy – celistvý okraj, obloukovité vedlejší žilky,
bez palistů;

Květy – 4-četné, menší
kalichy nezřetelné,
G (2)

Plody – peckovice

dřín obecný (*Cornus mas*)

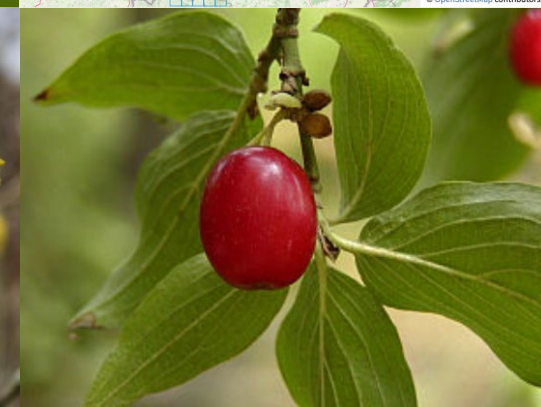
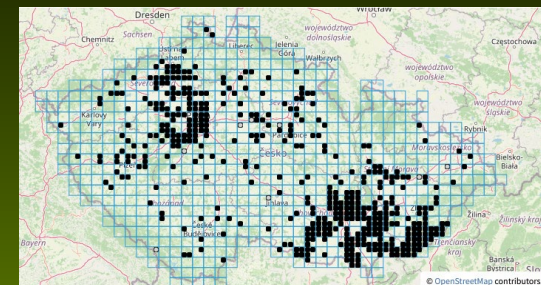
4. řád *Cornales* – zastoupený u nás čel. *Cornaceae* a *Hydrangeaceae*

Cornaceae – 2/85 u nás keře v teplých oblastech;

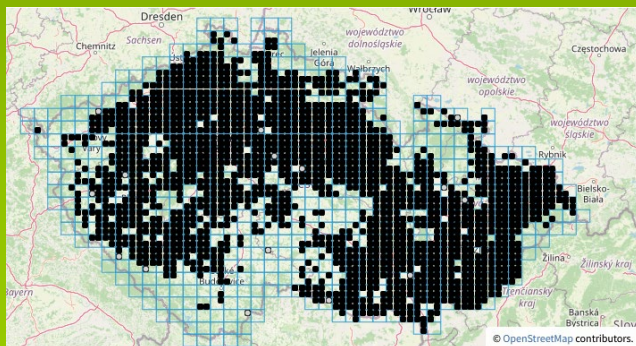
Listy – celistvý okraj, obloukovité vedlejší žilky,
bez palistů;

Květy – 4-četné, menší
kalichy nezřetelné,
G (2)

Plody – peckovice

dřín obecný (*Cornus mas*)

svída krvavá (*Cornus sanguinea*)

Hydrangeaceae 9/270 hortenzie (*Hydrangea*),

pustoryl věncový (*Philadelphus coronarius*)

keře u nás pouze pěstované

květy čtyřčetné, ale s tendencí k nepravidelnostem a vyššímu počtu tyčinek

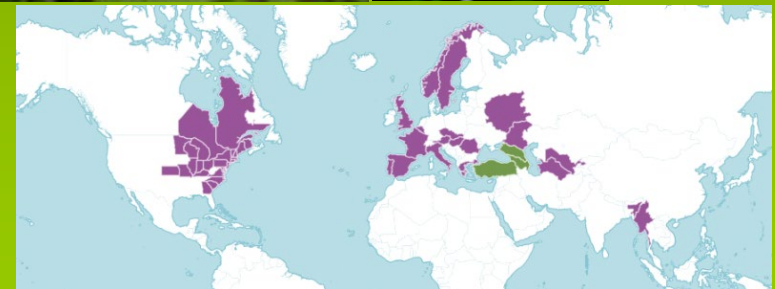
K 4-5,
C 4-5,
A 8-10,
G (2-4)

plod
tobolka

K 4-5, C 4-5,
A 20-40, G (3-5)

plod tobolka

pouze pěstované